

IFS Info 3/2006

Kai Østberg

Duksenes republikk

Fransk elitisme og dens
samfunnsmessige konsekvenser

Institutt for forsvarsstudier (IFS)

Tollbugt. 10, 0152 OSLO, Norge

Institutt for forsvarsstudier er en faglig uavhengig institusjon som forvaltningsmessig er underlagt Forsvarets skolesenter (FSS). Det konsultative råd for forsvarsstudier bistår med faglige synspunkter på utvikling og arbeidsoppgaver. Rådet består av representanter for Forsvaret og Universitetet i Oslo. Instituttet driver forskning innenfor fire områder: Militær tenkning og teori, norsk sikkerhets- og forsvarspolitik, internasjonale konflikt- og samarbeidsmønstre og transatlantiske studier.

Direktør: Professor Rolf Tamnes

IFS Info tar sikte på å være et uformelt forum for kortere studier innenfor institusjonens arbeidsområder. De synspunktene som kommer til uttrykk i IFS Info står for forfatterens regning. Hel eller delvis gjengivelse av innholdet kan bare skje med forfatterens samtykke.

Redaktør: Anna Therese Klingstedt

Norwegian Institute for Defence Studies (IFS)

Tollbugt. 10, N-0152 OSLO, Norway

Institutt for forsvarsstudier – Norwegian Institute for Defence Studies is an independent institute administratively attached to the Norwegian Defence Education Centre. The Consultative Council for Defence Studies assists the Institute in developing and conducting research programmes. The Council is composed of representatives from the Defence Establishment and the University of Oslo. The Institute conducts independent research on military theory, Norwegian security and Defence policies, international conflicts and cooperation and on transatlantic studies.

Director: Professor Rolf Tamnes

IFS Info aims to provide an informal forum for shorter studies within the fields of activity of the Norwegian Institute for Defence Studies. The viewpoints expressed are those of the authors. The author's permission is required for any reproduction wholly or in part, of the contents.

Editor: Anna Therese Klingstedt

ISSN 0803-1061

IFS Info 3/2006

Kai Østberg

Duksenes republikk

**Fransk elitisme og dens
samfunnsmessige konsekvenser**

Om forfatteren

Kai Østberg

Kai Østberg (f. 1963) er historiker og har særlig arbeidet med fransk mentalitetshistorie i skjæringspunktet mellom sosialhistorie og politisk historie. Cand.philol. 1991 med hovedoppgave om den aristokratiske etos og forholdet til arbeid i Frankrike under det gamle regimet. Dr.art. 2004 med avhandling om lojalitetsbånd og sivilisering under den franske revolusjon. Har undervist i historie og fransk kulturkunnskap ved Universitetet i Oslo.

Innhold

Innledning	7
Elitehøyskoler og korpsånd	10
Historisk bakgrunn – et stabilt element i et opprørsk samfunn	14
Stabilitet og forandring – elitens evne til å sikre egen overlevelse	16
Elitens privilegier – en beskyttet tilværelse	18
Reproduksjonen av elitens uformelle nettverk – utvalghet og avsondrethet i skoletiden	21
Virkinger på undervisningssystemet	26
Den smale sosiale rekruttering og den maskuline dominans	28
En blokkert struktur i en endret verden – elitens økende dysfunksjonalitet	31
Forholdet til penger – korrupsjonens fristelse i en globalisert økonomi	32
Svekket maktbalanse – lukkede nettverk – uansvarlige og kriminelle elitepersoner	34
Et skrantende demokrati i en overvektig stat	38
Den neste franske revolusjon?	45
English summary	48
Litteratur	51

Duksenes republikk

Fransk elitisme og dens samfunnsmessige konsekvenser

Av Kai Østberg

Scroll down to read an English summary of this article.

Druidenes [...] betydelige privilegier er naturligvis ettertraktede: mange fremstiller seg på egen hånd som kandidater til druidestudiet, mens andre sendes av sine foreldre eller slektninger. Det sies at disse studentene må kunne utenat et stort antall vers – så mange at noen av dem bruker tyve år på studiene. (Caesar: *Gallerkrigene*, “Gallernes skikker”¹)

Innledning²

“Å gi staten ordre ved å stille ultimatum om at en lov vedtatt av Parlamentet ikke skal settes i verk eller skal trekkes tilbake, det er å skade republikken og demokratiet,” uttalte Nasjonalforsamlingens president Jean-Louis Debré (gaullistpartiet UMP) i forbindelse med de store demonstrasjonene mot CPE-loven våren 2006.³ I utgangspunktet er det ikke vanskelig å være enig med ham.

Men når det direkte demokrati fortsatt praktiseres med slik styrke i Frankrike, ofte i åpenlys forakt for det representative demokratis spilleregler, har det ikke bare sammenheng med at dette er en sterk tradisjon fra den franske revolusjons dager. Det er også fordi den formelle demokratiske kanal i dagens Frankrike lider under alvorlige mangler, noe som er en del av forklaringen på den politiske tillitskrisen Frankrike nå gjennomlever. CPE-protestene var den tredje politiske rystelse på mindre enn tolv måneder. Den første var det franske nei til EU-konstitusjonen i folkeavstemningen 29. mai 2005. Avvisningen av konstitusjonstraktaten hadde ifølge mange observatører et vesentlig element av opprør mot eliten.⁴ Det var i hvert fall en formidabel krise for den folkevalgte representasjon: 55 prosent av velgerne stemte nei, mens over 90 prosent

- 1 Caesar, *The conquest of Gaul* (London: Penguin, 1953), s. 32. Når ikke annet er angitt, er alle artikkelens oversettelser til norsk gjort av meg.
- 2 Takk til Rolf Hobson, Dag Axel Kristoffersen, Svein-Erling Lorås og Øivind Østberg for kommentarer til manuskriptet.
- 3 “Les syndicats et Villepin engagés dans un face-à-face périlleux”, *Le Monde*, 21. mars 2006. CPE-loven gjaldt arbeidsgiveres rett til å ansette unge arbeidstakere uten oppsigelsesvern for en periode på to år.

- 4 Se for eksempel “A severe *crise d’identité*”, *Economist*, 28. mai–3. juni 2005. De sosiale skillelinjene mellom ja- og nei-velgere var likevel svekket i forhold til Maastricht-avstemningen i 1992. Analysen av meningsmålinger rett før avstemningen viste at skepsisen til den måte EU utvikler seg på, nå hadde fått stor utbredelse også i middelklassen og den høyere middelklasse, mens man under Maastricht-avstemningen hadde et klarere skille mellom ja og nei etter sosiale skillelinjer. Se Philippe Hubert og Samuel Jequier, “L’ascension par capillarité du non”, *Le Monde*, 25. mai 2005.

av parlamentsmedlemmene var for.⁵ Høsten 2005 kom det andre opprøret – mer håndfast denne gang – i form av opptøyer i innvandrerdominerte bydeler.

I 2003 gav Nicolas Baverez, profilert advokat og økonom, ut boken *La France qui tombe* (det fallende Frankrike), som solgte i store opplag og ga støtet til mye debatt.⁶ Baverez hevder her at landet befinner seg i en økonomisk, sosial og politisk krise og kaller tilstanden for førrevolusjonær, med stor oppslutning om grupper på ytterste høyre og venstre fløy. Et foreløpig bunnmål ble nådd med det forfatteren kaller det statsborgerlige eller demokratiske krakk våren 2002, da høyreekstremisten Jean-Marie Le Pen kom til andre runde i presidentvalget. Baverez trekker frem som noe karakteristisk ved fransk politikk gjennom flere hundre år at det er så vanskelig å gjennomføre reformer.⁷ Når man gjennomfører dyptgående, varige reformer, skjer det helst ved revolusjon eller på statskupplignende måte. Og – kan vi tilføye for egen del – etter revolusjonen er det mye som forblir det samme. En slik konstant i fransk samfunnsliv er elitismen.

I dette essayet vil jeg gi et bilde av den franske makteliten og først og fremst av den betydelige del av den som rekrutteres

gjennom elitehøyskolene.⁸ Jeg vil ta for meg dens posisjoner og privilegier, dens historiske røtter, dens rekruttering, utdanning og holdninger. Deretter vil jeg diskutere betydningen denne maktstrukturen og elitens holdninger har for sosiale og politiske forhold i Frankrike. Utenrikspolitikken vil bare bli indirekte berørt, i forbindelse med omtalen av Elf-saken. Men det er grunn til å understreke at det demokratiske underskudd som preger fransk innenrikspolitik, i enda større grad gjelder utenrikspolitikken, i form av en praktisk talt ikke-eksisterende parlamentarisk kontroll.⁹

Jeg skal ikke påstå at elitisme er noe som bare karakteriserer Frankrike. Mange av de fenomener jeg beskriver, er gjenkjennelige fra andre samfunn, også det norske. Men elitismen drives mye lenger i Frankrike, i tillegg til at den har noen særegenheter som landet er nokså alene om i den vestlige verden. Jeg skal heller ikke påstå at eliten og måten den rekrutteres på, er kilden til alle Frankrikes problemer, like lite som jeg uten forbehold vil gå god for Baverez' beskrivelse av Frankrike som et land i en førrevolusjonær tilstand. Eliten er allikevel dels et speil for holdninger som finnes i hele samfunnet, dels har den unektelig stor innflytelse på den politikk som føres eller

5 Nicolas Baverez kalte avstemningen for en demokratisk intifada. Se "Du vote insurrectionnel au vote salubre", *Le Point*, 2. juni 2005 [online 13. des 2005].

6 Nicolas Baverez, *La France qui tombe* (Paris: Perrin, 2003). For kommentarer til Baverez' bok, se for eksempel den positive omtalen til Georges Valance, "Psychologie de la décadence", *L'Expansion*, 24. september 2003 [online 17. feb 2006]. For en meget kritisk omtale, se Lionel Wastl, "La France qui tombe", mars 2004, *Scérén – CNDP* (Ministère de l'éducation nationale, de l'enseignement supérieur et de la recherche [online 17. feb 2006]). Gjengivelse av Baverez' debatter med andre samfunnsforskere og politikere finnes på nettsidene til *Le Point*. Se f.eks. "Déclin: L'affrontement Baverez-Duhamel", *Le Point*, 10. oktober 2003 [online 17. feb 2006]. Se også Baverez' artikkel "La France, 'homme malade' de l'Europe", *Le Monde*, 30. desember 2005.

7 Se også "Plus que la réforme, 'la rupture est consubstantielle à notre histoire'", intervju med professor i økonomisk historie Jacques Marseille, *Le Monde*, 26. mars 2006.

8 Jeg har konsekvent valgt å bruke entallsformen, fremfor å snakke om *eliter*, slik mye av litteraturen gjør. Det skyldes først og fremst det særtrekk ved den franske eliten at en meget snevert rekruttert og sosialt nokså homogen gruppe dominerer i toppen av nesten alle deler av samfunnslivet og pleier tette bånd seg imellom. Det er nettopp denne gruppen fra en håndfull elitehøyskoler som det er hovedfokus på i denne studien. Samtidig er det viktig å være oppmerksom på at det selvfølgelig finnes en rekke personer som utvilsomt tilhører eliten uten at de har gått elitehøyskolene. En av dem er den nåværende innenriksminister Nicolas Sarkozy, kanskje Frankrikes neste president. Han er advokat, nedstammer fra ungarsk adel og omtales gjerne som en outsider.

9 Det fenomen at makten i stor grad utøves innenfor lukkede nettverk gjenfinnes vi dessuten på statsnivå i Frankrikes historiske relasjon til Afrika. Franskatalende afrikanske eneherskere er i årevis blitt holdt under armene av Paris, militært og økonomisk. Motytelsen har vært tilgang til naturressurser og politisk støtte i FN, i tillegg til det generelle bidrag til fransk "grandeur" som utgjøres av forekomsten av franskatalende klientstater. Den som ønsker å studere fransk utenrikspolitik, og spesielt Afrika-politikken, kan se nærmere på en separat liste vi har lagt ved Infoens litteraturliste.

ikke føres, ellers ville det ikke være en elite. Sist, men ikke minst, i Frankrike selv har det de siste tre år kommet en jevn strøm av bøker med massiv kritikk av eliten, ofte fra dens egne medlemmer. Noen talende titler fortjener å gjengis: “*Mafiaen*” fra den polytekniske høyskole, *Elitehøyskolenes anatomi og elitens “misdannelse”*, *Dressuren av eliten*, *Elitene og slutten på det franske demokrati*, *Den franske nomenklatura – elitens makt og privilegier*, *Den franske mafiose taushet* og den mest kjente – Pierre Bourdieus *Statsadelen. Elitehøyskoler og korpsånd*.¹⁰

Men om kritikken har vært sterk og vedvarende, har endringene i beste fall vært kosmetiske.¹¹ Da Mitterrand kom til makten i 1981, var det forventninger om en ny giv. Da kritikken mot elitismen fra midten av 80-årene stilnet for en tid, skyldtes det imidlertid ikke de mindre endringer som var gjort i rekrutteringen til statsadministrasjonen eller i de høyere embetsmenns privilegerte adgang til politisk makt.¹² Det skyldtes at sosialistene nå også

for fullt ble en del av systemet.¹³

Det kildemessige problem ved å behandle dette tema skyldes ikke mangel på kritiske rapporter. Problemet er at de som skriver kritisk, ofte er så skarpe og fordømmende i tonen at man kan ledes til å tro at de må fare med overdrivelser. Mitt inntrykk er imidlertid at aggresjonen snarere skyldes soliditeten i den mur av maktfullkommenhet de støter mot. I cypberspaces obskure avkroker kan man da også finne en kritikk av landets elite som er ganske annerledes rabiatt enn den litteraturen jeg har valgt å bygge på i dette essayet.¹⁴

Denne litteraturen er dels analyser skrevet av journalister i bøker og avisartikler, dels bøker skrevet av elitepersoner med innsiderfaring fra elitehøyskolene og det politiske establishment, dels sammenfattende artikler og vitenskapelige undersøkelser av sosiologer og andre samfunnsvitere. I tillegg har jeg brukt avisreportasjer, statistiske opplysninger, taler og offentlige dokumenter tilgjengelige på nettet. Den mest verdifulle av de vitenskapelige arbeidene er etter min oppfatning (og min oversikt) fortsatt amerikaneren Ezra Suleimans store undersøkelse fra slutten av 1970-tallet, hvor det sentrale kildematerialet er intervjuer med elitepersoner.¹⁵ Suleiman har senere behandlet temaet i mindre artikler og intervjuer. At Suleimans undersøkelse fortsatt står seg så godt (hovedtrekkene i det han skriver bekreftes av nyere litteratur og avisartikler) illustrerer to trekk ved fransk

-
- 10 Jacques-Antoine Kosciusko-Morizet, *La “Mafia” polytechnicienne* (Paris: Seuil, 1973); Jean-Michel Gaillard, *Tu seras président, mon fils. Anatomie des grandes écoles et malformation des élites* (Paris: Ramsay, 1987); Marie-Laure de Léotard, *Le dressage des élites. De la maternelle aux grandes écoles, un parcours pour initiés* (Paris: Plon, 2001); Nicolas Tenzer og Rodolphe Delacroix, *Les élites et la fin de la démocratie française* (Paris: Presses universitaires de France, 1992); Sophie Coignard og Alexandre Wickham, *La nomenklatura française. Pouvoirs et privilèges des élites* (Paris: Belfond, 1986) og *L’omerté française* (Paris: A. Michel, 1999); Pierre Bourdieu, *La noblesse d’Etat. Grandes écoles et esprit de corps* (Paris: Les éditions de Minuit, 1989). Sophie Coignard har også publisert en kort artikkel på norsk om temaet: “Frankrikes eliter”, i Katrine Kristiansen (red.), *Frankrike i dag: Gamle strukturer og nye utviklingstrekk* (Oslo: Europa-programmet, 1995), s. 76–90. Flesteparten av ovennevnte forfattere har selv bakgrunn fra én eller flere elitehøyskoler.
- 11 Under Edith Cresson på begynnelsen av 1990-tallet ble det bestemt at ENA skulle flyttes til Strasbourg, “for å ødelegge et symbol”. Den kostbare utflyttingen ble først sluttført i 2005.
- 12 Det ble etablert en tredje rekrutteringsvei, en håndfull plasser ble reservert for kandidater med bakgrunn fra det sivile samfunn; folkevalgte, arbeidstakere utenfor offentlig sektor eller aktive i organisasjonslivet.

- 13 Ezra Suleiman, “Change and Stability in the French Elites”, i Gregory Flynn (ed.), *Remaking the Hexagon. The New France in the New Europe* (Oxford: Westview Press, 1995), s. 163ff. Suleiman forutså allerede på 1970-tallet at venstresiden, om den kom til makten, ikke kom til å røre ved elitehøyskolene (“La gauche et les grandes écoles” i Ezra N. Suleiman, *Les élites en France. Grands corps et grandes écoles* (Paris: Editions du Seuil, 1979), s. 74–80). Den grunnleggende kontinuitet i de høyere embetsmenns grep om statsapparatet påpekes i Pierre Birnbaum, *Les sommets de l’État. Essai sur l’élite du pouvoir en France* ((førsteutg. 1977) Paris: Seuil, 1994), s. 200ff (etterord fra 1993).
- 14 Et eksempel på denne genren er nettstedet viet president Chirac: *Dr Supermenteur & Mr Chirac*.
- 15 Suleiman, *Les élites* ... Jeg har brukt den franske utgaven. Amerikansk utgave: *Elites in French Society. The politics of survival* (Princeton N.J.: Princeton university press, 1978).

elitisme som han selv kommenterer: For det første stabiliteten i fenomenet, for det andre det forhold at eliten, til tross for de kritiske arbeider som er nevnt, har kunnet utøve sin makt nokså unndratt fra offentlighetens søkelys, inkludert forskernes.

En av de kilder jeg har brukt har spesiell interesse for norske lesere: Eva Joly. Joly var en som fikk merke hvor sterke motkrefter hun utløste da hun begynte å pirke i korrupsjonskulturen i de etablerte maktstrukturer.¹⁶ At eliten er så lukket, så enhetlig og så maktfullkommen i forsvaret av sine privilegier, bidrar utvilsomt til at den revolusjonære innstilling står såpass sterkt i folket. I Frankrike er det lang tradisjon for sameksistensen av sterk rangbevissthet og sterk likhetsideologi, av dyp konservatisme og utopisk revolusjonsånd.

Elitehøyskoler og korpsånd

De høyeste posisjoner i fransk administrasjon, politikk, næringsliv og, i mindre grad, forskning og kulturliv besettes i dag i stor grad av folk med bakgrunn fra en håndfull *grandes écoles* (heretter kalt elitehøyskoler).¹⁷ De viktigste skolene innenfor sine felter er *Ecole Nationale d'Administration* (ENA),¹⁸ *Ecole polytechnique* (X),¹⁹ *Ecole Normale Supérieure* (ENS)²⁰ og *Ecole des Hautes*

Etudes Commerciales (HEC).²¹ I divisjonen under kan nevnes *Ecole Centrale*, *Ecole des Mines* og *Ecole des Ponts et Chaussées* (ingeniørhøyskoler), samt *Essec* og *Sup.Co de Paris* (business-skoler). De statsvitenskapelige instituttene (*Sciences Po*), med det i Paris som det fremste, kan også regnes med blant de prestisjetunge elitehøyskoler, selv om de skiller seg ut på visse måter.²²

Som i ethvert vestlig samfunn er det selvfølgelig mange veier til toppen i Frankrike. Det som er særegent, er den store betydningen tre, fire skoler har for seleksjonen av den aller øverste del av eliten, samt det faktum at de mest prestisjetunge er offentlige. Staten tar altså et særlig stort ansvar for rekrutteringen av sin egen elite. Ved både ENS, ENA og *Polytechnique* (X) utbetales det lønn under utdannelsen. Motytelsen er ti års tjenesteplikt i staten, med mindre man kjøper seg fri. HEC er privat og krever skolepenger. Det er særlig ENA og X som i dag er kongeveien til prestisje, makt og rikdom i Frankrike, og de vil derfor få mest oppmerksomhet i det følgende.

ENA tar i dag jevnt over opp ca. 100 franske elever pr. år, mens X tar opp ca. 400 franske elever.²³ For alle elitehøyskolene gjelder at inntaket reguleres av harde opptaksprøver (*concours*), hvor jevnt

16 Eva Joly, *Notre affaire à tous* (Paris: Les arènes, 2000 – finnes også på norsk) og *Er det en slik verden vi vil ha?* (Oslo: Aschehoug, 2003) (oversatt fra den franske utgaven samme år).

17 Det finnes et par hundre *grandes écoles* i Frankrike i dag, altså høyskoler med opptaksprøver. Se *La Conférence des Grandes Écoles* [online 7. apr 2006]. Det ville imidlertid være feil å kalle alle disse for elitehøyskoler.

18 Utdanner høyere embetsmenn til den del av statsadministrasjonen som ikke har teknisk-naturvitenskapelige oppgaver.

19 Utdanner polyvalente (allsidige) ingeniører. *Polytechnique* ble opprettet for å utdanne ingeniøroffiserer, og skolen er fortsatt underlagt det franske forsvarsdepartement, men i dag går bare en prosent videre til en militær karriere.

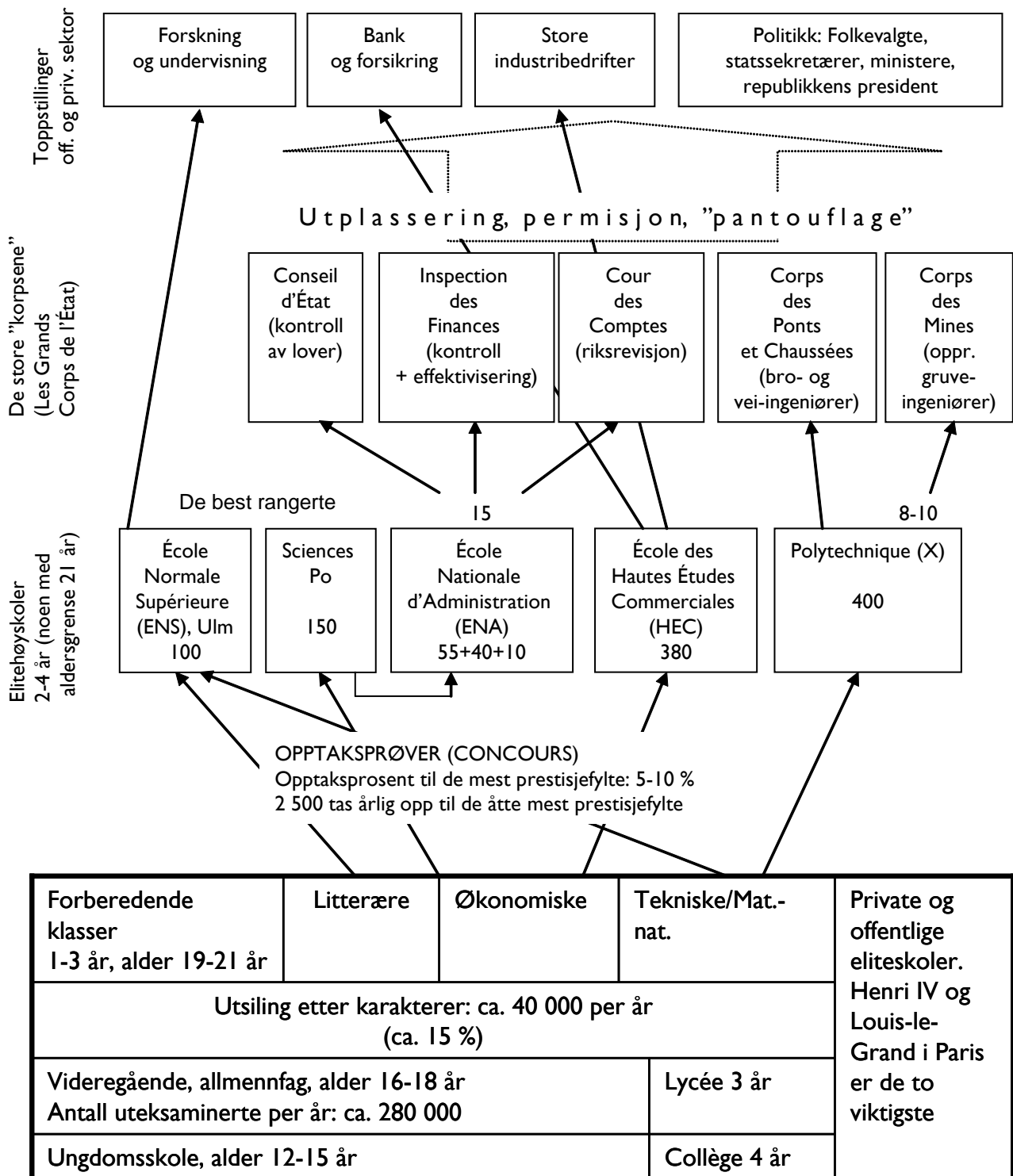
20 Det finnes en håndfull *Écoles Normales Supérieures*, men den i rue d'Ulm i Paris er den mest prestisjetunge. Skolen utdanner lærere og forskere, en del går til statsadministrasjonen, ofte via ENA.

21 En privat handelshøyskole. Av kandidater fra franske business-skoler er det de fra HEC som raskest oppnår et høyt inntektsnivå. Se *Le Monde de l'Éducation*, nr. 340 (oktober 2005): 29.

22 De har blant annet en viktig funksjon som forberedelsesskole for opptak på ENA. Det er forøvrig på *Sciences Po* i Paris Jonas Gahr Støre har gått.

23 Se nettstedene *École Nationale d'Administration* og *Polytechnique* [online 17. mar 2006]. Bermerk at det er tre opptaksprøver for tre kategorier søkere til ENA: eksterne, interne og kandidater fra utenfor offentlig sektor. De førstnevnte besetter en drøy halvpart av plassene. De har gjerne gått på *Sciences Po* og må være under 28 år ved opptak. De interne besetter noe færre plasser. De er kandidater som allerede er statsansatte, og de må være under 40 år. Det gjelder også kandidater til den tredje opptaksprøven, som får ca. 10 plasser. De eksterne kandidatene gjør det jevnt over langt bedre enn de andre og får derfor de beste karrieremulighetene når de forlater skolen. Om problemet med "de falske interne" – lærere som har gått på ENS, og som derfor gjør det langt bedre enn de andre interne, se Irène Bellier, *L'ENA comme si vous y étiez* (Paris: Seuil, 1993), s. 39–40.

Franske eliter: utdanning og karrieremuligheter

Årskull: ca. 800 000

over bare 5–10 prosent av de påmeldte slipper gjennom nåloyet.²⁴ Kandidatene til opptaksprøvene har tilbrakt fra ett til tre år i en *classe préparatoire (prépa)*, en type postgymnasial forberedende klasse som finnes ved enkelte prestisjefylte *lycées* (videregående skoler), særlig i Paris. Arbeidspresset her er meget hardt. For å komme inn må man være blant de beste artianerne. På forberedelsesstadiet til opptaksprøvene har det altså skjedd en streng seleksjon. Men allerede fra ungdomsskolen skjer det en utvelgelse i form av at de mest ambisiøse foreldrene sluser sine barn inn på de beste skolene, offentlige eller private. Hundretusener av foreldre og barns ambisjoner blir tidlig innrettet på å nå lengst mulig frem i sine skoleprestasjoner, fordi så mye av karrieren er avgjort før 20 års alder. Og den øverste stimulans til all skoleflinkheten er en håndfull elitehøyskoler som tar inn en mikroskopisk andel. De åtte mest prestisjetunge elitehøyskolene uteksaminerer hvert år 2500 elever, av et årskull på ca. 800 000, altså ca. 0,3 prosent. Men i realiteten er eksklusiviteten til disse skolene enda større enn dette tallet skulle tilsi, fordi tendensen de siste 20–30 år er at mange kombinerer flere skoler. Særlig ENA tas gjerne på toppen av annen eliteutdanning og omtales av denne grunn gjerne som *la grande école des grandes écoles* – elitehøyskolenes elitehøyskole.²⁵

I det franske universitetssystem er det derimot få adgangsbegrensninger. Til gjengjeld er frafallet meget høyt. Selv de som har fått seg en universitetseksamen, står overfor høyst usikre fremtidsutsikter i et samfunn som i over 20 år har hatt en arbeidsledighet på rundt ti prosent.²⁶ Når man først er kommet inn på en av de prestisjetunge høyskoler, er imidlertid

fremtiden sikret. Oppfølgingen er tett og fullføringsprosenten oppunder 100. Det er også jobbsikkerheten etter endt utdanning. Elevene ved ENS tar de vanlige universitetseksamenene, men nesten alle lykkes også i å bestå den meget krevende *agrégation* som gir kandidaten rett til lærerstilling i videregående skole på gunstige betingelser. De fleste går imidlertid til stillinger på universitetet eller ved forskningsinstitusjoner. De beste fra ENA og X går direkte inn i ett av de fem–seks mest prestisjetunge *grands corps de l'État* (begrepet forklares nedenfor) etter endt utdanning. Det er disse som virkelig utgjør *la crème de la crème* av et årskull fransk ungdom. Blant de 60–70 personene som årlig er blitt klekket ut i toppsjiktet ved disse to institusjonene, ofte før 25 års alder, finner man to av den femte republikkens fem presidenter, flesteparten av statsministrene de siste 25 år, det overveldende flertall av de høyeste embetsmenn og 2/3 av topplederne i de tyve største industribedriftene. Disse maktposisjonene er altså i overveiende grad besatt med folk fra en gruppe som utvelges rundt 25 års alder, og som utgjør færre enn 0,01 prosent av et årskull på ca. 800 000. Med en rekruttering av den aller øverste del av eliten fra en gruppe som er så liten, og som er utvalgt så tidlig, slår Frankrike alle rekorder blant de utviklede land med hensyn til elitisme.²⁷

Når disse 25-åringene har nådd sitt mål, vil det knapt bli stilt spørsmål ved deres kompetanse senere hen. Det er et karakterisk trekk ved det man kan kalle det franske meritokratiske aristokrati: Man blir ikke født inn i toppstatus. Men man når toppstatusen meget tidlig i livet, etter å ha ofret ungdomstiden i en beinhard

24 Se nettstedene *École Nationale d'Administration* og *Polytechnique* [online 17. mar 2006]. For *Polytechnique* har en opptaksprosent rundt 10 vært stabil over svært lang tid.

25 Av de som gikk ut fra ENA i årene 1985–1987, hadde 20 prosent allerede gått på HEC, ENS eller X. Se Gaillard, *Tu seras président...*, s. 70 og Bellier, *L'ENA...*, s. 40.

26 Se nettsidene til det franske statistiske sentralbyrået INSEE.

27 Michel Bauer og Bénédicte Bertin Mourot, "La triple exception française. À propos de la formation des élites", *Esprit*, nr. 10 (1997), her gjengitt fra Jacques Coenen-Huther, *Sociologie des élites* (Paris: Armand Colin, 2004), s. 92–93.

intellektuell ildprøve.²⁸ Når man først har oppnådd denne toppstatusen, er det nesten umulig å miste den. På den annen side: Hvis du *ikke* har nådd denne toppstatusen ved 25 års alder gjennom din skoleflinkhet (mye er avgjort allerede ved 18–20 års alder), er det meget vanskelig å oppnå den senere, samme hvor glitrende din innsats måtte være. Særlig i statsadministrasjonen vil man som regel stange i muren av superdukser fra ENA eller X.²⁹ Tendensen til at så mye av karrieren avgjøres tidlig forsterkes av at det praktiseres lave aldersgrenser for opptak på de fleste elitehøyskoler.

Les grands corps de l'État er sentrale statsinstitusjoner, til dels med røtter tilbake til middelalderen.³⁰ De deles inn i administrative og tekniske. De mest prestisjetunge og innflytelsesrike av de administrative er *Conseil d'État*,³¹ *Cour des Comptes* og *Inspection des Finances*.³² Disse rekrutterer sine folk i det alt vesentlige fra ENA. De to mest prestisjetunge tekniske korpserne er *Corps des Ponts et Chaussées* og *Corps des Mines*. De leder offentlige arbeider og kontrollerer industrien og rekrutterer sine folk vesentlig fra X, for så å sende dem til sine respektive

spesialistiskoler for å fullføre utdannelsen der.³³ Disse korpserne er små enheter, de består gjerne av 200–300 personer. De er sentrale statsinstitusjoner, men samtidig fungerer de som jobb-byrå, sikkerhetsnett og “fagforening” for eliten.³⁴ (Se tabell på neste side.) De er frimurerlignende nettverk som ivaretar sine medlemmers interesser og våker over at korpsets prestisje opprettholdes. Nøkkelen til prestisje og innflytelse består for det første i rekrutteringen fra de svært selektive elitehøyskolene, hvor elevene gjennom utvalgsprosedyrene, undervisningen og det tette og ensrettede miljø på den ene side innprentes den oppfatning at de er de beste, kallet til å ta de store beslutninger i samfunnet, samtidig som de gjennom hard disiplinering dresseres til en høy grad av tilpasning til det bestående. Korpsernes ivaretagelse av medlemmenes interesser bestyrkes av elitehøyskolenes mektige foreninger for tidligere elever. For det andre opprettholder korpserne sin posisjon ved at de sørger for å skaffe sine folk gode stillinger utenfor korpserne, i andre deler i statsadministrasjonen, i det statseide, det halvstatlige og det private næringsliv, og i politikken. Dette er en selvforsterkende effekt. Korpserne blir attraktive for de dyktigste arbeidstakerne, dermed blir de også attraktive for arbeidsgiverne, noe som igjen virker tilbake på deres attraksjonsverdi for arbeidstakerne.³⁵ Systemet med *grands corps* gjør at uttrykket *esprit de corps* (korpssånd) antar en mye mer konkret og direkte betydning i den franske eliten enn i noen annen elite i den vestlige verden. I den anledning kan det også bemerkes at fordi elitesolidariteten har et slikt institusjonelt rammeverk, er den også lettere å studere for samfunnsforskere. Akkurat dette gir faktisk mulighet for en demokratisk transparens som ellers ikke karakteriserer systemet.

28 Bourdieu karakteriserer dyrkelsen av intellektuell bråmodenhet (*la précocité*) som karakteristisk for den franske utdannelsestradisjon. Som vi skal se nedenfor, går dette gjerne på bekostning av den psykologiske modningsprosess i ungdomstiden (Bourdieu, *La noblesse...*, s. 34–35; 121).

29 Se f.eks. Kosciusko-Morizet, *La “mafia”...*, s. 83.

30 For en kortfattet oversikt, se “Quels sont les grands corps de l'État?”, *Vie publique* (La documentation française [online 17. feb 2006]), eller nettstedene til de enkelte *corps*. Se for øvrig Bourdieu, *La noblesse...* eller Suleiman, *Les élites...* For en historisk innføring, se Christophe Charle, “Les grands corps”, i Pierre Nora (red.), *Les lieux de mémoire* (Paris: Gallimard, 1997), s. 3199–3233.

31 *Conseil d'État* – Statsrådet – har noe av de samme oppgaver som Justisdepartementets lovavdeling i Norge. Regjeringen er forpliktet til å konsultere det før en lov fremlegges i parlamentet. I tillegg har det administrative domsfunksjoner. Som eget statsorgan har det i motsetning til den norske lovavdelingen en konstitusjonelt definert rolle og dermed langt større prestisje og autonomi.

32 Finansinspeksjonen og Revisjonsdomstolen. Disse to dekker kontrollfunksjoner som i Norge særlig tilligger henholdsvis Kredittilsynet og Riksrevisjonen. I tillegg har Finansinspeksjonen ansvar for effektivisering av offentlig sektor (som Statskonsult i Norge) mens Revisjonsdomstolen har domsfunksjoner.

33 Ved *École des Mines* eller *École des Ponts et Chaussées* har den eksklusive lille gruppen studenter fra X en helt annen status enn de vanlige studentene. Det er forklaringen på at disse skolene ikke har samme prestisje som X, selv om de beste elevene fra X går der etterpå.

34 Suleiman, *Les élites...*, særlig 177–187; 199–201.

35 *Ibid.*, s. 98–103.

Korpsånd: Les Grands Corps. Valg av etterfølger

Delresultater av intervjuer med høyere embetsmenn i Frankrike på 1970-tallet.

Spørsmål: Tenk deg at du når du skal slutte i din stilling har muligheten til å peke ut din etterfølger. Tre personer er *a priori* kvalifisert til å tre inn i din stilling. Hvem ville du valgt?

	Offentlig sektor		Privat sektor	
	%	antall	%	antall
1. Et medlem av ditt korps som du ikke kjenner, men som er sterkt anbefalt av korpset	65,0	39	53,4	31
2. Et medlem av et annet korps, som er en bekjent av deg	13,3	8	3,4	2
3. En som ikke er medlem av et korps, men som har egenskaper du verdsetter	18,3	11	39,7	23
4. Vet ikke	3,3	2	3,4	2
Totalt	100,0	60	100,0	58

Kilde: Suleiman, Ezra N.: *Elites in French Society. The politics of survival* (Princeton N.J.: Princeton University Press, 1978), tabell 6.5, s. 183.

Historisk bakgrunn – et stabilt element i et opprørsk samfunn

ENS og X ble grunnlagt under revolusjonen, i 1794. Hensikten var å fremskaffe lojale og høyt kompetente statstjenere. ENA er av nyere dato, fra 1945. Formålet var det samme, men i tillegg ønsket man å demokratisere rekrutteringen til toppen av statsadministrasjonen. Det var en svært liten elite som på denne måten ble håndplukket på et tidlig tidspunkt for å fylle den postrevolusjonære franske statens behov for embetsmenn.³⁶ Den stat de skulle besette nøkkelposisjonene i var til gjengjeld, i pakt med en nesten ubrutt tradisjon fra Ludvig XIVs og hans finansminister Colberts tid, sterkt sentralisert, med en aktivt regulerende rolle i økonomien og det sosiale liv. At de var et lite antall i toppen av en mektig stat, gjorde at den myndighet som tilkom hvert enkelt medlem av den teknokratiske eliten var desto større. Når landets ledere etter

revolusjonen videreførte den colbertistiske tradisjon, skyldtes det at denne ga en løsning på det problem 1789-revolusjonen skapte for det franske borgerskapet. Denne omveltningen og dens tre etterfølgere på 1800-tallet (1830, 1848 og 1871) var uttrykk for og forsterket forhåpninger og krav fra en stadig mer klassebevisst og sosialistisk innstilt arbeiderklasse, forhåpninger som regelmessig ble skuffet. For å unngå den trussel om destabilisering denne klassen representerte, gjaldt det å styrke de brede sosiale lag som i sin natur er konservative og tilhengere av ro og orden: selvstendige håndverkere, små handelsfolk og bønder. Lovgivning og tilrettelegging av den økonomiske utvikling ble innrettet slik at disse grupper ble beskyttet,³⁷ mens fremveksten av en storindustri ble holdt i stramme tøyler, for å begrense mengden av potensielt revolusjonære industriarbeidere. Frankrikes moderate økonomiske og

36 Det som følger, er bygget på Gaillard, *Tu seras président...*, s. 53ff. Se også intervju med Éric Maurin, "La véritable idéologie française, c'est l'élitisme républicain", *Le Monde*, 4. oktober 2005.

37 Blant annet ble jordbruket fra slutten av 1800-tallet beskyttet med en toll nokså likt systemet til den felles landbrukspolitikken i EU. Se Baverez, *La France...*, s. 12.

demografiske vekst i de 150 årene som fulgte revolusjonen, kan derfor ses som resultat av et bevisst valg av en malthusiansk modell.³⁸ Eliteskolene produserte det lille antall som kontrollerte systemet gjennom en sterk og reguleringsvillig statsmakt. Men dermed etablerte også systemets tjenere sterke egeninteresser i å opprettholde det.

Denne eliten mente at den i kraft av sin kompetanse og sitt opphøyde utsiktspunkt, uavhengig av særinteresser, visste bedre enn andre hva som var godt for nasjonen. Ja, den visste nasjonens beste så godt at den ikke aksepterte den politiske ledelses forsøk på å modifisere profilen på de institusjoner eliten selv var blitt utdannet ved. Allerede på slutten av 1800-tallet følte nemlig regjeringen behov for å korrigere den undergravende effekt elitehøyskolene og særlig *Polytechnique* hadde på gymnasenes undervisning, ved at denne ble så sterkt innrettet mot opptaksprøvene ved elitehøyskolene.³⁹ Man ønsket også å styrke universitetenes posisjon. I over tredve år unnlot ledelsen ved X, med støtte av nettverket av tidligere elever, å rette seg etter myndighetenes retningslinjer. Undervisningsministeren og forsvarsministeren gikk til slutt sammen om direkte å instruere ledelsen ved X til å endre sin opptakspraksis i retning av å tilpasse seg systemet for videregående utdanning (i stedet for at dette skulle tilpasse seg X). Ikke en gang da adlød skolen fullt ut. Krigsutbruddet i 1914 gjorde at spørsmålet forsvant fra dagsordenen. Til tross for den manifeste vilje til å beskytte sin egen prestisje og egenart, også overfor politiske myndigheter, understreker X-ene⁴⁰ alltid

sin store lojalitet overfor staten og det allmenne vel.⁴¹ På mange måter er dette også treffende, og fra deres eget synspunkt er det da heller ikke noen motsetning mellom dette og det å forsvare sine egne interesser. For de anser at de yter Frankrike en stor tjeneste ved å være et stabiliserende element. Det lille antallet som tas opp hvert år og de harde opptaksprøvene bidrar til eliteelevens konservatisme, både når det gjelder hvilke personlighetstyper som velger en slik vei, og hvordan de formes når de først har valgt den.⁴² I kampen om opptak og om en god rangering må man nemlig være villig til å underlegge seg en svært streng disiplin i ungdomsårene. Tilpasning til harde og rigide krav, samt effektiv tilegnelse av ferdigtygget kunnskap er nøkkelen til suksess. Disiplineringen og konformitetspresset drives lengst ved *Polytechnique*.⁴³

Striden om *Polytechnique* fra slutten av 1800-tallet er et eksempel på i hvor stor grad eliteinstitusjonene har vært innstilt på å forsvare seg mot politikerens reformfremstøt. Men som regel har elitehøyskolene hatt solid støtte innenfor det politiske establishment. Under den femte republikk kan man hevde at det først og fremst har sammenheng med at det politiske establishment for en stor del selv består av tidligere elitehøyskoleelever. Men i et lengre perspektiv er det viktig å peke på at det er den samfunnsbevarende funksjon som tiltaler de politiske myndigheter. I kjølvannet av 1968-opprøret ble hele det høyere undervisningssystem reformert, og undervisningsministeren Edgar Faure forsøkte i den anledning enda en gang å integrere elitehøyskolene og universitetene under én paraply. Han

38 Etter den engelske presten og demografen Thomas Malthus (1766–1834) som anså at befolkningsveksten i et land alltid ville vokse raskere enn matproduksjonen, og at mesteparten av befolkningen av den grunn alltid ville leve på et eksistensminimum. Han anbefalte landene å aktivt tilpasse befolkningsveksten (og dermed den økonomiske vekst) til ressursgrunnlaget for i størst mulig grad å unngå brutale befolkningskorreksjoner i form av hungersnød, epidemier og krig. For franske myndigheter var altså frykten for sosiale og politiske uroligheter også et sentralt anliggende.

39 Se Suleiman, *Les élites...*, s. 49ff.

40 Ikke bare skolen, men også dens elever og forhenværende elever kalles X.

41 Suleiman, *Les élites...*, s. 67–68. Se også nekrologene over tidligere polyteknikere, “Biographies relatives à des ingénieurs des mines décédés”, *Annales des Mines* [online 20. des 2006].

42 Elevtallet har holdt seg nokså stabilt over lang tid, for ENA siden opprettelsen i 1945, for *Polytechnique* siden slutten av 1800-tallet, se Suleiman, *Les élites...*, s. 70.

43 Ifølge tidligere elev Jacques-A. Kosciusko-Morizet er ønsket om å innprente fremtidens samfunnsstopper militær disiplin en viktig grunn til at X fortsatt sorterer under Forsvarsdepartementet (Kosciusko-Morizet, *La “Mafia”...*, s. 17f). Se også Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 143–144.

møtte sterk motstand fra en rekke av sine kolleger, fra statsministeren Maurice Couve de Murville og fra de Gaulle. Da Georges Pompidou noen tid etter ble president, roste han elitehøyskolene for at de, i motsetning til universitetene, ikke hadde latt seg rive med av tidens opprørske ånd:

På et tidspunkt hvor vårt gamle universitet i sin helhet er rystet i sine grunnvoller og prøver febrilsk å gjenvinne likevekten, forblir våre *grandes écoles* det sikreste forankringspunkt med hensyn til å forberede nasjonens ledere til sin gjerning.⁴⁴

Pompidous uttalelse avspeiler ikke bare situasjonen i kjølvannet av 1968, men et strukturelt trekk ved reproduksjonen av sosiale spenninger i Frankrike: Elitehøyskolene, og særlig X, er bastioner for konservatisme, mens universitetene i større grad tenderer mot å være arnesteder for opprørsånd.⁴⁵ Dette gjelder særlig i masseutdannelsens tidsalder. Men argumentene i debatten om elitehøyskolenes rolle i høyere undervisning har holdt seg forbløffende stabile siden 1800-tallet.⁴⁶ Og problemene knyttet til det dobbelte utdanningssystem i Frankrike er fortsatt uløste den dag i dag, som vi skal se nedenfor.

Stabilitet og forandring – elitens evne til å sikre egen overlevelse

Nettopp masseutdannelsens tidsalder endret betingelsene for den statlig utdannede elitens dominans.⁴⁷ Det var særlig etter annen verdenskrig man oppga den malthusianske

økonomiske politikk og valgte moderniseringens vei: industrialisering, urbanisering, rasjonalisering av jordbruket og åpning av grensene for konkurranse innenfor OEEC (det senere OECD) og det europeiske samarbeidet. Dette, sammen med de omfattende nasjonaliseringene av banker og industribedrifter, gjorde at behovet for funksjonærer og eksperter eksploderte i statsadministrasjonen, i statsbedrifter og i det private. Utdanningen av ingeniører og andre tekniske og administrative spesialister ble utbygget tilsvarende. Elitehøyskolenes kandidater satt ikke lenger alene med spesialisert kunnskap. Ingeniørene fra X ble omgitt av vanlige ingeniører. Hvordan skulle de sikre sin eksklusivitet? Svaret lå i å omdefinere seg fra teknokrater til polyvalente (allsidige) statstjenere, rendyrkede lederfunksjonen (som alltid hadde vært der) på bekostning av en spesialistkompetanse som ikke lenger hadde den samme aura. Statens vekst la grunnlag for at de høyere embetsmenn, etter å ha gitt avkall på prestisje gjennom spesialistkompetanse, kunne innta en *mer* dominerende posisjon enn før. Og fortsatt kunne elitehøyskolenes talsmenn påberope seg disse institusjonenes stabiliserende funksjon.

Etter 1945 var statens involvering i alle deler av samfunnslivet raskt økende, gjennom nasjonaliseringene og med utbyggingen av velferdsstaten. Ettersom de Gaulle i tillegg styrket den utøvende makt og de teknokratiske apolitiske funksjoner under den femte republikk,⁴⁸ kunne dermed de beste kandidatene fra ENS, X og ENA (og etter hvert først og fremst de to siste) i større grad enn noensinne dominere hele toppen av samfunnslivet. Fordi staten nå også var direkte involvert i landets næringsliv i et helt annet omfang, i stedet for primært å regulere det ovenfra, ble styrkeforholdet mellom offentlig og privat sektor forskjøvet til fordel for førstnevnte. Tidligere hadde man snakket om at den virkelige makt i Frankrike lå hos de "200 familiene" – etter de 200 rikeste aksjonærene i *Banque de*

44 Sitert etter Suleiman, *Les élites...*, s. 88.

45 Et karakteristisk uttrykk for denne forskjellen er formuleringen fra en tidligere elev ved X i en av publikasjonene til foreningen for tidligere elever i 1957: "Hvis de unge foretrekker en individualistisk uavhengighet, er det intet som tvinger dem til å velge X" (Sitert etter Suleiman, *Les élites...*, s. 68). ENS er tradisjonelt den politisk mest radikale av elitehøyskolene.

46 Suleiman, *Les élites...*, s. 50.

47 Det som følger, bygger på Gaillard, *Tu seras président...*, s. 59ff.

48 Betegnelse på den statsform som har vært gjeldende siden grunnlovsendringen i 1958.

France.⁴⁹ Etter 1945 snakker man i større grad om embetsmennesenes republikk.⁵⁰

Elitehøyskolene har greid å omstille seg til de nye betingelser ved å profilere seg som generalistskoler på høyt nivå, som oppfostringsanstalter for ledere innenfor de fleste felter. Kandidatene fra eliteskolene begynte først å dominere i toppen av statsbedriftene. De høyere embetsmenn fikk under den femte republikk en slik prestisje at de også i større og større grad begynte å levere personell som bekleddet toppstillinger i privat sektor, etter først å ha tilbrakt noen år i det offentlige. Det fenomen at høyere embetsmenn går over fra offentlig til privat sektor har fått et eget navn – *pantouflege*.⁵¹ Det bilde som fremkommer fra Ezra Suleimans undersøkelse på slutten av 1970-tallet, har holdt seg stabilt. Rundt årtusenskiftet kom ca. 1/3 av toppsjefene for de 400 største franske selskapene fra ENA, X eller HEC, mens i de 40 største selskapene kom over 40 prosent fra ENA eller X. Blant disse igjen dominerer medlemmene av *les grands corps*. Jo høyere man kommer opp i hierarkiet, jo smalere er dermed den basis eliten rekrutteres fra.⁵² Privatiseringene på 1980- og 1990-tallet har derfor ikke begrenset den statsutdannede elitens jobbmuligheter i næringslivet. De private storbedriftene bruker ENA og X som headhuntingbyrå. ENA blir da også noen ganger omtalt som Frankrikes mest prestisjetunge *business school*.

Karrieren både i offentlig og privat sektor fremmes i høy grad av det kontaktnett disse personene knytter mellom offentlig

administrasjon, politikk og næringsliv. Det sies i klartekst både i næringslivet og blant embetsmennene selv at disse kandidatene er interessante vel så mye på grunn av sine nettverk som på grunn av sine kvalifikasjoner.⁵³ ENA og X gir da heller ikke noen grundig fagutdannelse. Det ligger i navnet på begge skolene – henholdsvis en administrasjonsskole og en allmenn teknisk skole. De fleste av dem som går X, spesialisere seg i ettertid. Men de beste av dem, de som går til toppjobber i næringslivet, bruker uansett ikke sin utdannelse etterpå. Til sin store undersøkelse fra slutten av 1970-tallet intervjuet amerikaneren Ezra Suleiman medlemmer av eliten. Et medlem av *le Corps des Ponts et Chaussées* som hadde en toppstilling i Paris, omtalte sine kolleger som jobbet som vei-ingeniører i provinsen slik: “De er glimrende teknikere, som kan jobben sin til fingerspissene, men de er ikke noe annet enn tapere. Tenk hva de kunne gjort med sin bakgrunn, men de foretrekker å bygge veier.”⁵⁴ En vei-ingeniør som velger å bygge veier, anses som en latterlig figur. Dette sier mye om normene og idealene innenfor dette elitesjiktet.⁵⁵ De ser seg som en gruppe som er i stand til å fylle toppstillinger innenfor alle felt. I den forstand er de ikke teknokrater, men aristokrater. Derfor er det berettiget å snakke om en statsadel. De er født til å herske, ikke i kraft av sin sosiale bakgrunn vil de selv hevde, men i kraft av sin intelligens og sine lederevner.⁵⁶ Georges Pompidou, *normalien* (altså ENS-elev), uttalte: “Man blir født som *normalien*, på samme måte som man tidligere ble født prins av blodet.”⁵⁷ En av skolesystemets sentrale funksjoner er å avdekke hvem disse fødte ledere er. Dette er litt mer komplisert enn bare å se på stamtreet. Men mye av ånden fra det gamle regimets aristokrati er

49 Banken ble grunnlagt av Napoleon Bonaparte i 1800 og var fra begynnelsen av Frankrikes nasjonalbank, med enerett på å utstede sedler. Før den gradvise nasjonaliseringen i perioden 1936–1945 hadde bare de to hundre rikeste aksjonærene adgang til generalforsamlingen.

50 Coignard, “Frankrikes eliter”, s. 78–81.

51 *La pantoufle* (tøffelen) er det beløp embetsmannen i prinsippet skal betale tilbake til staten som kompensasjon for sin lønnete utdannelse hvis han forlater statstjenesten før utløpet av pliktiden på 10 år. I praksis blir *la pantoufle* slett ikke alltid innkrevet, og hvis det skjer, er det gjerne den nye arbeidsgiveren som betaler.

52 Isabelle Mas, “X, ENA, HEC : Les bastions de l’élite résistent”, *L’Expansion*, 27. november 2002 [online 6. mar 2006].

53 Suleiman, *Les élites...*, s. 152–153 og Tenzer og Delacroix, *Les élites et la fin...*, s. 112.

54 Suleiman, *Les élites...*, s. 176.

55 Se også Bourdieu, *La noblesse...*, s. 101.

56 Se f.eks. Suleiman, *Elites in French society...*, tabell 5.11, s. 153, kontrasten mellom svarene på spm. 1 og spm. 4.

57 Suleiman, *Les élites...*, s. 40.

ivaretatt.⁵⁸ *Les grands corps* har en direkte kontinuitet i sin eksistens fra det gamle regime.⁵⁹ Før revolusjonen hadde franske parlamentsdommere og mange andre embetsmenn eiendomsrett til sine embeter. Nå eier ikke de øverste statstjenere sine embeter, men medlemmene av *les grands corps* kan i høy grad anvende dem for sine egne formål. De slipper også å betale for dem. De får tvert imot betalt for å kvalifisere seg til dem.⁶⁰

Adgangen til elitehøyskolene er altså klart den viktigste enkeltnøkkel til toppstillinger, både i det offentlige og det private. Det som er verdt å merke seg som noe særegent fransk, er at veien til toppen også i det private næringsliv så ofte går via en utdannelsesvei beregnet på høyere statsfunksjonærer.

Hva består privilegiene som denne herskerklassen nyter godt av? Jeg skal ikke her ta noen generell gjennomgang av avlønning, fallskjermer og pensjonsordninger for toppledere i det private næringsliv i Frankrike. La oss nøye oss med å bemerke at årslønnen blant topplederne siden 2002 omsider offentliggjøres i årsrapportene, etter kraftige protester mot denne angivelige "kikkermentaliteten".⁶¹ For de 40 største selskapene lå gjennomsnittlig årslønn i 2003 på 6,25 millioner euro. Derimot kan det være grunn til å ta et mer generelt overblikk over franske toppembetsmenns privilegier. Et av de viktigste er nettopp den utstrakte adgangen til å nyte godt av de fordeler en konkurranseorientert privat sektor kan by på, eller prøve seg i politikerrollen, uten å kutte båndene til den beskyttede tilværelse et offentlig ansettelsesforhold innebærer.

Elitens privilegier – en beskyttet tilværelse

Det første privilegium for eliten av statsfunksjonærer er 100 prosent jobbsikkerhet. Flesteparten av dem er dyktige og arbeidsomme. Men om de ønsker det, kan de være svært lite på kontoret og vie desto mer tid til andre lukrative eller nettverksbyggende aktiviteter.⁶² Som bedriftsledere i statsbedrifter er de blitt spart for personlige konsekvenser av dårlige resultater. Deres disposisjoner kan ha ført til unødvendig tap av hundrevis av arbeidsplasser, men de siste som risikerer å bli satt på gaten, er de selv.⁶³ Dette er ikke spesielt for Frankrike. Det er derimot ordningen med at de kan vende tilbake til sitt *corps*. Også om de prøver seg som ledere i det private næringsliv, som ministere, politiske rådgivere eller folkevalgte, har de alltid mulighet til å sikre retretten. Det skyldes de meget gunstige permisjonsordninger, som gir dem adgang til å vende tilbake til det embetsmannskorps de kommer fra. Den gunstigste permisjonsformen kalles utplassering. Den innebærer at man fortsetter å opparbeide avansements- og pensjonsrettigheter i sin offentlige stilling, mens man for eksempel sitter i ledelsen for en stor bedrift. Permisjonene kan ha en varighet på inntil 12 år av gangen.⁶⁴ Til enhver tid er 30 prosent av medlemmene av *Conseil d'État* og *Cour des Comptes* og minst 70 prosent av medlemmene av *Inspection des Finances* i permisjon.⁶⁵

Et annet privilegium er de fordeler kontaktnettet gir. I kraft av dette slipper de for eksempel oftest ubehagelige konfrontasjoner eller langtrukne transaksjoner med det omfattende franske byråkrati de selv spiller en nøkkelrolle i.⁶⁶

58 Suleiman, *Les élites...*, s. 141; 153.

59 Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 124ff.

60 Lønn under utdannelsen ble innført nettopp for å muliggjøre rekruttering fra en bredere sosial og geografisk basis. Med den nåværende dominans av parisisk høyere middelklasse i disse skolene fungerer den bare som nok et privilegium for dem som er best stilt fra før.

61 "La transparence des hauts salaires", *Le Monde*, 22. mars 2005.

62 Jean-Michel de Forges, *L'École Nationale d'Administration* (Paris: PUF, 1989), s. 103; Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 456.

63 Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 22.

64 Léotard, *Le dressage...*, s. 212; Tenzer og Delacroix, *Les élites et la fin...*, s. 79–80.

65 Forges, *L'École Nationale d'Administration*, s. 100.

66 De følgende eksempler er hentet fra Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 457–458. Se også deres bok *L'omertà française*, s. 325f.

De utvalgte kan få byggetillatelse på en uke og oppholdstillatelse for en utenlandsk venn på tre dager. For vanlige mennesker tar det måneder. I tilfelle uoverensstemmelser med skattemyndighetene kontakter man en høyere funksjonær i Finansdepartementet med ansvar for “ømtålige” saker (de som gjelder viktige personer), og man kommer raskt til en forståelse, i beste fall blir hele saken begravet. Motsatt er det i dette elitesjiktets makt å selv initiere en skattemessig gjennomgang av kreditorer som blir for plagsomme. I den sammenheng blir det nokså uskyldig at noen også bevilger seg adgangen til straffefritt å parkere sin private bil på Paris’ fortauer, ved å sørge for at den er “beskyttet”.

Et tredje privilegium er frynsegodene. Den nominelle lønnen er ikke nødvendigvis så imponerende i elitesammenheng.⁶⁷ Men frynsegodene kan være formidable. Fordelen med dem er at de er mindre synlige for opinionen, og vanskeligere å kontrollere. Tjenestebil, fulltids privatsekretær som organiserer det praktiske liv, offentlig og privat, flotte tjenesteboliger og kontorer som blir renholdt og vedlikeholdt, gratis aviser og telefon, representasjonskonto, skattefordeler, gunstige forsikrings- og pensjonsordninger.⁶⁸ Finansminister Hervé Gaymard – landet øverste sjef for formaninger om moderasjon – strakk denne strikken litt for langt.⁶⁹ Mens han leide ut familiens leilighet på 235 m² sentralt i Paris, flyttet han og familien inn i en tjenesteleilighet på 600 m². Statskassen ble belastet med en leie på 14 000 euro (over

NOK 100 000) pr. måned, det samme som hans ministerlønn. Før dette ble leiligheten pusset opp, kanskje for så mye som 150 000 euro. Det endte med at Gaymard måtte gå våren 2005. Men avgjørelsen satt langt inne både hos statsminister Raffarin og president Chirac. Gaymard hadde brutt reglement for tjenesteboliger. Men grunnen til at han måtte gå, var at han var uheldig: Pressen interesserte seg for hans tilfelle.⁷⁰

Frynsegodene kommer også i form av direkte utbetalinger, kalt *primes* – særskilte tillegg.⁷¹ Tilleggene gjør at de reelle lønnsforskjellene innenfor statsadministrasjonen er mye større enn de nominelle. Den prosentvise andelen av lønnen som utgjøres av særskilte tillegg, er nemlig høyere jo høyere man kommer opp i hierarkiet.⁷² Forskjellene mellom tilleggene til høyere embetsmenn og vanlige departementsansatte kan være helt opp i forholdet 23 til 1. Veisjefen i samferdselsdepartementet får et personlig tillegg knyttet til antall kilometer vei som bygges. X-ene i *Corps des Mines* får prosenter av særskatten på tunge kjøretøyer, mens X-ene i *Corps des Ponts et Chaussées* får et tillegg for å være konsulenter for kommuner og fylker, tillegg som kan utgjøre opptil 84 prosent av deres inntekt.

Spesielt interessant er det å se hvordan systemet med særskilte tillegg fungerer i toppen av statsapparatet. På regjeringsnivå disponerer den utøvende makt fritt en sum som i 2001 beløp seg til 393 millioner franc (nærmere en halv milliard kroner), da Lionel Jospin innførte visse reformer i bruken av dem.⁷³ Disse beryktede *fonds spéciaux*

67 Det store unntaket er i Frankrike som i andre land ambassadører, som nesten uten unntak er enarker. Inkludert alle tillegg tjente de rundt år 2000 fra 90 000 helt opp til 130 000 franc pr. måned (over NOK 160 000, altså ca. NOK 2 millioner i året). Disse beløpene er delvis skattefrie og er nesten å regne som rene lommepenger fordi ambassadørene også disponerer tjenestebolig med servicepersonell. Se Albert Du Roy, *Domaine réservé. Les coulisses de la diplomatie française* (Paris: Editions du Seuil, 2000), s. 275.

68 Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 19–21.

69 For det som følger, se f.eks. “Hervé Gaymard, locataire, propriétaire et bailleur”, *Libération*, 23. februar 2005 [online 27. mar 2006]; “Gaymard quitte ses 600 m²”, *Le Nouvel Observateur*, 16. februar 2005 [online 27. mar 2006].

70 Andre tilfeller har vært vel så grove uten at det har fått konsekvenser for misdederen. Se “Démission d’Hervé Gaymard : ‘ bon coup ’ ou beaucoup journalistique.”, *François Phnk* [online 27. mar 2006].

71 En oversikt over jungelen av spesielle tillegg finnes i kapitlet “Les fins des mois des nomenclaturistes”, i Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 155. Se også “L’ère de l’argent gris” i François Bazin et Joseph Macé-Scaron, *Les politocrates. Vie, mœurs et coutumes de la classe politique* (Paris: Seuil, 1993), s. 230ff.

72 For dette og det som følger, se Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 162–164.

73 “La ‘répartition réelle’ des sommes selon Matignon”, *Le Monde*, 20. juli 2001.

– særskilte midler – redegjøres det ikke for bruken av. Med et mindre vakkert navn kan de kalles statens svarte penger.⁷⁴ En drøy halvpart går til de hemmelige tjenester, men betydelige beløp disponeres også av ministrenes staber. Sjefen for ministrenes staber kommer personlig og henter tykke pengekonvolutter hos statsministerens stabssjef én gang i måneden. Pengene drypper så ned til de enkelte medarbeidere i form av månedlige tillegg, som i 1999 lå på mellom 5000 og 15 000 franc pr. måned, altså opptil nesten NOK 20 000. Pengene utbetales kontant og er helt legalt unndratt beskatning.⁷⁵ Jack Lang har vært en av de politisk mest seiglivete sosialistiske ministre. Han var en periode både kultur- og utdanningsminister. Lang bestemte seg for selv å direkte disponere mesteparten av disse pengene, flere millioner skattefrie franc over en tiårsperiode.⁷⁶ Dermed er det ikke så mystisk at Jack Lang har kunnet erverve seg en svært verdifull eiendomsportefølje. En rekke andre franske politikere har greid det samme.⁷⁷ Likevel gjentas det stadig fra det hold at man ikke blir rik av å stille seg til tjeneste for det offentlige i Frankrike. Politikeren og den høyere statsfunksjonær er drevet av helt andre motiver enn penger, heter det.⁷⁸

Det er grunn til å tro dem. Det fremste privilegium, som alle de andre kan avledes av, er nemlig makten selv. Frankrike, er ifølge historieprofessor Jacques Marseille, en republikk som aldri har fullført sitt sorgarbeid over tapet av monarkiet.⁷⁹ Dette avspeiles blant annet i det forhold at franske medier så lenge utviste en høy grad av servilitet overfor sine herskere.⁸⁰ Den gamle monarkiske og aristokratiske kultur lever i mange henseende videre under det

formelle demokratiets kappe. Med tiden er det formelle demokrati faktisk blitt en av de mest effektive forsvarsmurer mot eventuelle forsøk på å endre de sterkt hierarkiske sosiale og politiske mønstre. For eliten er nemlig opptaksprøvene selve symbolet på deres demokratiske legitimitet.⁸¹ Enhver kritikk av den sentrale plass disse har, avvises som et angrep på republikanske idealer. Elitens selvbilde bygger på at deres posisjon er et resultat av en konsekvent anvendelse av det meritokratiske prinsipp, som fikk sitt første, store gjennombrudd med den franske revolusjon. Artikkel 1 i menneskerettighetserklæringen fra 1789 lyder: “Menneskene fødes og forblir frie og like i rettigheter. Sosiale skiller kan bare begrunnes i det allmenne vel.” Siste del av artikkel 6 lyder: “I det alle borgere er like for loven, har de den samme adgang til alle de høyeste embeter og offentlige stillinger, i henhold til deres evner og uten hensyn til andre kriterier enn deres moral og deres talent.”⁸² I den republikanske likebehandlingens navn mobiliseres det gjerne motstand fra tidligere elever, organisert i mektige foreninger, mot ethvert forsøk på å redusere opptaksprøvenes sentrale plass i eliterekutteringen.⁸³

Det er imidlertid reist innvendinger mot denne eliten, både ut fra et demokratisk og et meritokratisk perspektiv. Undergraver elitesystemet demokratiet? Og er det egentlig de mest kompetente som styrer? Eller er det bare de som er mest skoleflinke - de som er best til å bestå opptaksprøver? Før vi tar opp til drøfting de bredere samfunnsmessige implikasjoner av elitens rekruttering, utdanning og holdninger, skal vi se nærmere på elitepersonenes vei gjennom skolesystemet. Dermed kan man også antyde et svar på spørsmålet om hva slags

74 Coignard og Wickham, *L'omertà française*, s. 60–61.

75 Ibid., s. 63.

76 Ibid., s. 64.

77 Ibid., s. 76 og 80.

78 Vi kommer tilbake til dette temaet nedenfor, under overskriften “Forholdet til penger – korrupsjonens fristelse i en globalisert økonomi”.

79 “Plus que la réforme, ‘la rupture est consubstantielle à notre histoire’”, *Le Monde*, 26. mars 2006.

80 Se kapitlet “J’ai diné avec le Président”, i Coignard og Wickham, *L'omertà française*, særlig s. 217ff.

81 Senest bekreftet i Marte Mangsets intervjuer med ENA-studenter. Se Marte Mangset, “Likhhet på fransk og norsk”, *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 2 (2004): 135–148. Se også kapitlet “Image de soi et légitimité” i Suleiman, *Les élites...*

82 Se f.eks. “Déclaration des droits de l’homme et du citoyen 26 août 1789”, *Ministère de la Justice* [online 3. mai 2006].

83 Se f.eks. Kosciusko-Morizet, *La “Mafia”...*, s. 73–79 og Léotard, *Le dressage...*, s. 183; 226.

menneskelige egenskaper elitens skoleløp selekterer og stimulerer.

Reproduksjonen av elitens uformelle nettverk – utvalgthet og avsondrethet i skoletiden

Som i mange andre land er det i Frankrike et sterkt samrøre mellom eliter innenfor politikk, den høyeste statsadministrasjon, næringsliv, kulturliv og media.⁸⁴ En av de ting som forsterker effekten av dette i Frankrike, er den sterke sentralismen. Majoriteten av dem bor i de samme strøkene i Paris, i *les beaux quartiers*. Geografisk konsentrasjon, kulturelt fellesskap og familieband begunstiger tette nettverk og intern elitesolidaritet. Det begunstiger også den sosiale reproduksjon. Her spiller skolesystemet en nøkkelrolle. En vesentlig andel av de som kommer inn på ENA og X, har selv familiemedlemmer som har gått der. I *les grands corps* er det også en sterk kontinuitet innen enkelte familier. Familier med sterke eliteskoletradisjoner har også en sterk tendens til å knytte seg gjennom ekteskap til andre slike familier.⁸⁵ Barna vokser opp i en atmosfære hvor bevisstheten om stolte familietradisjoner og forventninger om å oppfylle disse står sentralt.⁸⁶

Allerede i barnehagen rapporteres det om ambisiøse foreldre som bekymrer

seg over at det er for mye håndarbeid og for lite intellektuell stimulering, eller de kan stille spørsmål om ernæringen inneholder de stoffer som særlig stimulerer intellektuell utvikling. Fra ungdomsskolen av plasseres barna gjerne i privatskoler, oftest katolske, men bare et lite mindretall velger disse skolene av religiøse grunner. Skoleresultatene er viktige, og særlig jesuittene har her lange pedagogiske tradisjoner å trekke på i Frankrike.⁸⁷ Men mye av poenget er også å sikre *les bonnes fréquentations*, at elevene omgås sine sosialt likestilte.⁸⁸ Adgangen til disse skolene er lettere når foreldrene har vært elever. I første rekke finner man ti-tolv parisiske etablissementer, plassert i de beste bydelene. De tilbyr tett oppfølging faglig, men også oppdragelse i gode manerer og sportslige aktiviteter som skal bygge opp under selvsikkerhet, sosial suksess og lederegenskaper. Ridning er for eksempel bra for selvkontrollen. Her er det ikke lett for den som ikke fra før tilhører det gode selskap. En elev i en av disse privatskolene forteller hvordan en begavet sønn av en kaféier røpet sin simple herkomst ved ikke å uttale adelsnavnet *de Broglie* riktig.⁸⁹ Dette utløste overstadig munterhet i klassen blant barn som hadde suget denne kunnskapen inn med morsmelken.⁹⁰ Hva er disse skolenes nøkkel til suksess?

84 Monique de Saint Martin, "Méritocratie ou cooptation? La formation des élites en France", *Revue Internationale d'Éducation*, nr. 39 (2005): 57–66.

85 Tendensen til familiekontinuitet og inngifte fremgår blant annet av biografiene over kjente X-er i *le Corps des Mines*. Se "Biographies relatives à des ingénieurs des mines décédés", *Annales des Mines* [online 6. mar 2006]; Maurice Goldring, *Voie royale, voie républicaine. La formation des élites en France et en Grande-Bretagne* (Paris: Syllepse, 2000), s. 42–45. Léotard (*Le dressage...*, s. 152) nevner at ca. 50 av elevene (av 400 franske totalt) som går ut av *Polytechnique* hvert år, selv er barn av X-er. Tendensen til direkte familiekontinuitet foreldre-barn er svakere ved ENA, men mellom 15 og 20 prosent har enarker, X-er eller høyere embetsmenn i sin familie.

86 Når ikke annet er nevnt, bygger det som følger på Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 84ff. Se også Léotard, *Le dressage...*, kapitlet "Temples discrets pour l'élite chic". Om familieatmosfæren i de mest eksklusive embetsmannsfamiliene, se Bellier, *L'ENA...*, underkapitlet *les enfants du sérail* (palassbarna), s. 89–102.

87 Saint-Louis de Gonzague i Paris er i dag blant de største og mest prestisjefylte privatskolene og blir drevet av jesuittene.

88 Léotard, *Le dressage...*, s. 51–52.

89 Broglie er en gammel adelsfamilie som kan telle mange trofaste våpendragere for det franske monarki blant sine medlemmer. En av dem ble utnevnt til Ludvig XVI's krigsminister sommeren 1789, med oppgave å sette en stopper for den gryende franske revolusjon. Hans slektning hertug Albert de Broglie gjenopptok kampen på 1870-tallet. Han var da regjeringssjef og sto i ledelsen for det siste alvorlige forsøk på å gjenreise monarkiet. Navnet uttales [brøj].

90 Denne nedlatenhet blant skolegutter finner man naturligvis igjen på toppnivå. Jf. de holdninger arbeiderguttene Pierre Mauroy ble møtt med av det etablerte politiske miljø på høyre- og venstresiden da han var Mitterrands første statsminister 1981–1984 (Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 23). Pierre Bérégovoy er den eneste andre outsideren av franske statsministre under den femte republikk (1992–1993). Han tok livet av seg like etter sin avgang som statsminister, etter beskyldninger om korrupsjon. Selvmordet fant sted 1. mai.

Forfatterne av *La nomenclatura française* uttrykker det kort og klart: De er eksperter i kunsten å utradere fra sine elevers sinn enhver impuls som går i retning av å sette grenser for egne ambisjoner.⁹¹ Å komme inn på *Polytechnique* fortøner seg som en selvfølgelighet for mange av dem, og de jakter naturlig på de høyeste stillinger i samfunnet.

Privatskolene tilbyr også videregående utdanning og prépa-klasser, men på dette nivået er de skolene som troner helt i toppen av prestisjehierarkiet offentlige. De befinner seg også i Paris-regionen: lycéene Hoche og Sainte-Geneviève i Versailles, samt Henri IV og Louis-le-Grand i femte arrondissement i Paris. De to sistnevnte etablissementer ligger i en skolekrets hvor store deler av den politiske, administrative, intellektuelle og økonomiske herskerklassen er bosatt. Men for dem som ikke bor der, finnes det alltid måter å omgå kravet om skolekretstilhørighet.⁹² Det antas at minst 10 prosent av elevenes adresser er fiktive på ungdomskolenivå:⁹³ bruk av fjerne slektingers adresse, leie av en garasje eller rene postkasseadresser. På gymnasnivå kan skoler som Louis-le-Grand og Henri IV i større grad fritt rekruttere de beste elever fra hele Paris, og på prépa-nivå fra hele Frankrike.⁹⁴ Slik kan de sikre sin plass i elitedivisjonen, på bekostning av de lycées i forstedene som systematisk berøves sine beste kandidater og derfor ikke kan oppvise noe i nærheten av de samme resultater. Det finnes i alt 300 skoler med prépa-klasser.⁹⁵ Jevnlige legger kandidatene fra de humanistiske prépa-klassene til Henri IV og Louis-le-Grand beslag på tre fjerdedeler av plassene til den tilsvarende linje på

ENS.⁹⁶ I årene 2002–2005 tok elevene fra de fire ovennevnte skoler mellom 90 og 100 av *Polytechniques* snaut 200 plasser for franske prépa-studenter fra den mest prestisjetunge rekrutteringsveien med fordypning i matematikk og fysikk.⁹⁷ Men det mest slående uttrykk for elitens smale rekruttering finner vi når vi går til maktens høyeste tinder: statsministere og presidenter. Det blir ofte nevnt at flesteparten av dem som har fylt disse stillingene de siste 20–30 år, har gått på ENA. Mindre kjent er det at omtrent halvparten av dem før det hadde tråkket rundt i den samme skolegården i Paris' femte arrondissement: fire av elleve statsministre de siste 25 år har gått på Louis-le-Grand, mens tre av fire av republikkens presidenter de siste 35 år har gjort det samme.⁹⁸ (Se oversikten på neste side).

Hva slags erfaringer gjør republikkens skolelys i disse avgjørende ungdomsårene? Allerede fra ungdomsskolen må de som har ambisjoner, bruke svært mye tid og krefter på skolearbeidet, men det er i prépa-skolene dette når et klimaks. Det er bakgrunnen for at en stor del av førsteårsstudentene på HEC og *Polytechnique* ikke er spesielt flittige med studiene og dyrker en ganske utagerende festekultur.⁹⁹ De er utmattet etter å ha brukt to eller tre av sine beste år på intens pugging. Et betydelig mindretall både ved X og ENA synes de ved å ha greid opptaksprøven har gjort sin innsats i rotteracet for resten av livet. De gir avkall på alle ambisjoner om høy rangering og sikter seg allerede i utdanningstiden inn på en fredelig og trygg livstidstilværelse i et obskurt hjørne av statsadministrasjonen.¹⁰⁰

91 "...ces établissements sont l'expert dans l'art d'extirper de l'esprit des enfants qui leur sont confiés tout réflexe d'autolimitation des ambitions" (Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 95).

92 Se Léotard, *Le dressage...*, underkapitlet "Comment contourner la carte scolaire", s. 69–73.

93 Skolene tilbyr integrert ungdomsskole, lycée og prépa-klasser.

94 Léotard, *Le dressage...*, s. 78 og 82.

95 Marc Dupuis, "Pour qui sont ces 'prépas' qui font tourner les têtes", *Le Monde de l'éducation*, nr. 340 (oktober 2005): 28–30.

96 Léotard, *Le dressage...*, s. 114 og 176.

97 "Statistiques par lycée – Ecole Polytechniques", *scei – Service de concours écoles d'ingénieurs* [online 10. mar 2006].

98 Til sammen er det seks av 14 nevnte personer som har gått på Louis-le-Grand, for Chirac har hatt både president- og statsministerfunksjonen.

99 Léotard, *Le dressage...*, s. 132–133; 171.

100 Gaillard, *Tu seras président...*, s. 104; Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 141. Gaillard refererer en rapport fra 80-tallet hvor det påpekes at omlag 10 prosent av studentene ved X hadde fortjent å ikke bestå avgangseksamen. I praksis er det imidlertid nesten umulig å stryke når man først har kommet inn.

Franske statsministres og presidenters utdanning

Statsministre siste 25 år

Dominique de Villepin (Sciences Po, ENA)
 Jean-Pierre Raffarin (Universitetseksamen i jus + Sup
 Co de Paris)
 Lionel Jospin (Sciences Po, ENA)
 Alain Juppé (Louis-le-Grand, ENS, Sciences Po, ENA)
 Edouard Balladur (Sciences Po, ENA)
 Edith Cresson (HEC)
 Michel Rocard (Louis-le-Grand, Sciences Po, ENA)
 Jacques Chirac (Louis-le-Grand, Sciences Po, ENA)
 Laurent Fabius (Louis-le-Grand, Sciences Po, ENA)

To har ikke gått på eliteskoler i ungdommen:
 Pierre Bérégovoy (fagbrev som finmekaniker)
 Pierre Mauroy (faglært arbeider, gikk siden på Sciences Po)

Presidenter siste 35 år

Jacques Chirac (Louis-le-Grand, Sciences Po, ENA)
 François Mitterrand (Sciences Po)
 Valéry Giscard d'Estaing (Louis-le-Grand, X, ENA)
 Georges Pompidou (Louis-le-Grand, ENS)

Elitehøgskoler

Sciences Po	=	Institut d'Études Politiques
ENA	=	École Nationale d'Administration
ENS	=	École Normale Supérieure
X	=	École Polytechnique
HEC	=	École des Hautes Études Commerciales
Sup Co de Paris	=	École Supérieure de Commerce de Paris (European School of Management)

For dem som har gått på Louis-le-Grand før elitehøgskolenivået er dette oppgitt. Louis-le-Grand ligger i Paris, 5e arrondissement, og er en skole med ungdomstrinn, videregående og prépa-klasser.

Enarkene (= ENA-elever) har siden 1960-tallet tatt ca. 1/3 av ministerpostene i hver regjering, og ca. 40 % av postene i ministrenes stab. De fleste ministre har i den samme perioden vært innom Sciences Po i Paris.

(Kilde for personopplysninger: Wikipedia)

Det er i prépa-skolene at elitismens incitament til selvutslettende arbeidsinnsats når sitt klimaks, i bredde (antall elever) og intensitet. Bourdieu beskriver hvordan elevene arbeider under rammebetingelser som gjør at de lukkes inne i et univers av likesinnede: enormt arbeidspress, stadig vurdering, tett oppfølging. Han sammenligner dette med religiøse ordeners innvielsesriter.¹⁰¹ Ezra Suleiman understreker i hvor høy grad Napoleon var inspirert av religiøse ordener da han konsoliderte eliteskolene på begynnelsen av 1800-tallet.¹⁰² Skoletiden bidrar til å bygge opp elevenes følelse av å få del i maktens karisma, i en aura av fullkommenhet. I prépa-klassenes prestasjonshelvete skapes en følelse av avsondrethet og utvalghet som kan vare livet ut, forutsatt at forberedelsene munner ut i suksess, at man kommer inn på den etterlengtede skolen. Solidariteten som fremmes av felles livsvilkår, motvirkes hele veien av den intense konkurransen. Fra ungdomskoletrinnet og til du går ut av elitehøyskolene minnes du nemlig jevnlig om at dine klassekamerater er dine konkurrenter.¹⁰³ Systemet med opptaksprøver og intern rangering gir et klart og brutalt signal om at din egen suksess kan være betinget av andres nederlag.

I prépa-skolene arbeider elevene gjerne 60–70 timers uke for å rekke over lekser og forberede seg til de ustanselige prøvene.¹⁰⁴ Den innarbeidede skolesjargong som eksisterer i disse klassene, er i seg selv et tegn på en avsondret tilværelse. Det navn de gir seg selv i denne sjargongen, antyder det samme. Prépa-klassene i alminnelighet kalles *le bagne* – straffarbeidsleiren. Siste år av de naturvitenskapelige prépa-klassene kalles *taupe* – muldvarp. Siste år av de litterære prépa-klassene kalles *khâgne* – latskap – et navn med ironisk, nærmest

galgenhumoristisk klang. Denne sistnevnte type prépa-klasser – en forberedelse til ENS – har i den grad formet identiteten til ledende intellektuelle sjikt i Frankrike langt tilbake at *la khâgne* ble viet en egen artikkel i det store verket *Les lieux de Mémoire* – Erindringssteder.¹⁰⁵ Disse klassene gir knapt rom for latskap i dag. Det er mager trøst at det var enda verre før. “Årene i helvete” kalte en tidligere elev ved Louis-le-Grand det i sine erindringer.¹⁰⁶ Paul Nizan, filosofen og forfatteren som var en samtidig av Sartre på ENS i 1920-årene, åpner sin mest kjente selvbiografiske beretning med ordene: “Jeg lar ingen si at tyve år er den beste alder i livet.”¹⁰⁷ Man finner en rekke vitnesbyrd av samme type fra dem som har vært gjennom dette.¹⁰⁸ Prépa-skolene dreier seg først og fremst om å tilpasse seg arbeidspress og fylle seg med kunnskap.¹⁰⁹ Kreativitet og selvstendighet har som oftest lite spillerom, kanskje med unntak for *la khâgne*.¹¹⁰ Men uansett er det en opplæring i å tilpasse seg krav, selv når disse går på helsen løs. Det er ikke rart at disse folkene vil ha lønn for strevet når de har nådd toppen.¹¹¹

Preget av dressering finner man igjen i måten opptaksprøvene gjennomføres på, spesielt den muntlige delen, som spiller en viktig rolle på ENA og HEC.¹¹² Det

101 Se Bourdieu, *La noblesse...*, kapitlet “un rite d’institution”, s. 140ff.

102 Suleiman, *Les élites...*, s. 28.

103 Konkurransementaliteten stimuleres også på lycée-nivå av en årlig nasjonal pris-konkurranse - *le concours général*.

104 Léotard, *Le dressage...*, s. 118.

105 Jean-François Sirinelli, “La khâgne”, i Pierre Nora (red.), *Les lieux de mémoire* (Paris: Gallimard, 1997), s. 2157–2188.

106 Sitert etter Sirinelli, “La khâgne”, s. 2161.

107 Paul Nizan, *Aden Arabie*. “J’avais vingt ans. Je ne laisserai personne dire qu’avoir vingt ans est le plus bel âge de la vie”, (Sitert etter Léotard, *Le dressage...*, s. 108).

108 Léotard, *Le dressage...*, s. 106ff; Gaillard, *Tu seras président...*, s. 91–92; Bourdieu, *La noblesse...*, s. 112–121; Sirinelli, “La khâgne”, s. 2161.

109 Ordet “gavage” (å stappe, eller få stappet ting ned i halsen) går stadig igjen i beskrivelsen av denne erfaringen. Begrepet brukes ellers særlig i forbindelse med produksjon av gåselever. Det betegner tvangsfôring av gjess, i den hensikt å fremkalle en kunstig stor lever.

110 Sirinelli, “La khâgne”, s. 2165.

111 Jf. følgende uttalelse fra en polytekniker: “Det er det faktum at opptaksprøven er så vanskelig som forklarer vår gode samvittighet etterpå, følelsen av at når alt kommer til alt, har vi ikke stjålet våre privilegier, for vi har ofret to eller tre år av våre liv mens andre hadde det gøy...” (Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 130)

112 Léotard, *Le dressage...*, s. 138–142; 186–193.

er en ganske ydmykende seanse, hvor kandidatene pepres med spørsmål fra en rekke forskjellige områder, avbrytes ustanselig og utsettes for nedsettende karakteristikk av sine svar underveis. Talsmenn for business-skolene forsvarer opptaksprøvene blant annet med at elevene i yrkeslivet må kunne yte under stress.¹¹³ Men spørsmålet er vel også om ikke klimaet i samfunnet er et resultat av de verdier som formidles gjennom opplæringen, ikke minst elitenes opplæring. Her er det nettopp presset og stresset som dominerer undervisningsklimaet, noe som gjerne styrer elevene i retning av intellektuell overfladiskhet, til bruk av knep og bløff for å baute seg frem.¹¹⁴ En kjent *polytechnicien*, genetikeren Albert Jacquard, har uttalt at den sterkt konkurranseorienterte utvelgelsen er til fordel for dem som kan knekke andre, og at det franske samfunn stimulerer den sterkeste rett, som i dyreverdenen.¹¹⁵

På nivået over prépa-utdannelsen er det særlig ENA og X som er blitt utsatt for hard kritikk, ikke minst av skolenes egne elever.¹¹⁶ Klagene går blant annet ut på at elitehøyskolene i liten grad stimulerer til utvikling av selvstendig tenkning og dømmekraft.¹¹⁷ I den forstand har man vært tro mot Napoleons ånd. Han ga skolene deres sentrale plass og særpreg ikke for å stimulere kreativitet og kritisk sans, men for å skape lydige og nytteorienterte statstjenere.¹¹⁸ Det legges – som i prépa-skolene – stor vekt på tilegnelse av en enorm mengde kunnskap fra en rekke felter, på bekostning av fordypelse og selvstendig utforskning.¹¹⁹ Hovedeksersisen ved ENA

består i å forfatte administrative notater til tenkte situasjoner i den administrativt-politiske hverdag. Genren kombinert med stresset og konformitetspresset gjør at dette kan fortone seg som en regelrett opplæring til politisk opportuniste og kynisme. Den sterkt kritiske rapporten fra 2004-kullet av ENA-studenter er talende:

I internasjonale spørsmål begrenser refleksjonen over Frankrikes Afrika-politikk seg til en case-studie av hvordan man kan invitere Zimbabwes president Mugabe til Paris uten at det virker for støtende på menneskerettighetsorganisasjonene, pressen eller våre britiske samarbeidspartnere. Innenfor feltet offentlig administrasjon kan problemet som stilles, være å få slutt på en streik i et prefektur. Løsningen som foreslås, er å beordre prefekten til en ny stilling, i det han gjøres ansvarlig for konflikten. [...] Under arbeidet med notatene oppfordres elevene til å lese mellom linjene for å prøve å øyne hvilken løsning den som har stilt problemet, ønsker seg.¹²⁰

Hensynet til den endelige rangering har klart en innvirkning på pensumet og pedagogikken. Jean-Pierre Chevènement, *enark*¹²¹ og minister i flere venstreregjeringer, har karakterisert ENA som en opptaksprøve og en avgangsprøve med ingenting imellom.¹²² Når valgfrihet og selvstendig arbeid nedprioriteres, er det blant annet fordi det gjør sammenligning vanskeligere.¹²³ Slik videreføres tendensene fra prépa-skolene. Undervisningens form og innhold, men først og fremst den spesielle ungdomstilværelsen til disse overbegavede

113 *Le Monde de l'éducation*, nr. 340 (oktober 2005): s. 32

114 Bourdieu, *La noblesse...*, underkapitlet "Forcing et forçage", s. 112–121.

115 Léotard, *Le dressage...*, s. 9.

116 ENS har langt høyere intellektuell prestisje, og elevene der følger også undervisning og tar sine eksamener ved universitetet. Men denne skolen har ikke lenger en så sentral rolle som direkte rekrutteringskanal for makt- og penge-eliten. En ikke uvesentlig andel ENS-elever tar imidlertid ENA etterpå.

117 Se Tenzer og Delacroix, *Les élites et la fin...*, avsnittet "L'inculture au sommet", s. 72–75; Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, 138ff; Mangset, "Likhhet...", s. 144.

118 Suleiman, *Les élites...*, kapitlene 1 og 2.

119 Gaillard, *Tu seras président...*, s. 101f.

120 Sitert etter Nicolas Lecaussin, *Cet État qui tue la France* (Paris: Plon, 2005), s. 58.

121 Person – og særlig maktperson – som har gått på ENA. Jf. også uttrykket *enarchie* – styreform dominert av slike personer. Uttrykkene er innarbeidet i det franske språk siden 1960-tallet.

122 Léotard, *Le dressage...*, s. 197.

123 Gaillard, *Tu seras président...*, s. 107f

elevene i begynnelsen av 20-årene, bidrar til at de emosjonelt ofte fremstår som mer umodne enn sine jevnaldrende.¹²⁴ I den forstand skaper “de store skolene” også store skolegutter og -piker. I denne umodenhet inngår en enorm tro på egne evner og dømmekraft. Realitetssans er et ord studentene fra X gjerne bruker om seg selv. Utenfra sett fortoner det seg imidlertid som segregasjonen fra omgivelsene, som videreføres i deres voksne karrierer, tvert imot ofte svekker deres realitetssans. Vi skal senere se på tre av de mest katastrofale eksempler på dette i økonomiske skandaler fra 1990-tallet.

Den ovenfor siterte rapport fra ENA-elevene er nedslående. Men den gir i det minste grunn til å glede seg over at om den kritiske sans ikke stimuleres av utdannelsen, ser den likevel ut til å være i behold hos i hvert fall en del av elevene. Kanskje er det likevel håp for fremtiden? Hittil har imidlertid de konserverende krefter vært langt sterkere. Dessuten: Kanskje blir også de ennå kritiske elever fra 2004-kullet etter hvert sosialisert til å se med overbærenhet på sin ungdoms standpunkter? En av de elitepersoner som ble intervjuet av Ezra Suleiman, gjorde akkurat det og hevdet at han ikke var alene om å ha skiftet mening med årene:

Jeg var den gang tilhenger av at elitehøgskolene skulle avskaffes. Jeg betraktet dem som snevre, i utakt med tiden og antidemokratiske. Nå er jeg helt og fullt positivt innstilt til dem. Hvorfor? Fordi jeg, i likhet med mange andre, er kommet til den konklusjon at ethvert samfunn har bruk for institusjoner for å velge ut og utdanne de folkene det har bruk for. Siden universitetene ikke fyller denne rollen, synes jeg det ville være toppen av uansvarlighet – og jeg anser min tidligere holdning som uansvarlig – å skulle avskaffe

elitehøgskolene.¹²⁵

Sitatet gir et eksempel på hvordan konservatisme styrkes med alderen. Samtidig bringer det oss over på dette essayets annen hoveddel: elitismens samfunnsmessige konsekvenser. Først skal vi se på konsekvenser for hele undervisningssystemet. Her står nettopp relasjonen mellom universitetene og elitehøgskolene sentralt.

Virksomheter på undervisningssystemet

Konsentrasjonen om eliteskolene preger hele skolesystemet. Dette er et problem som har både med demokrati, integrasjonspolitik og utnyttelse av befolkningens intellektuelle ressurser å gjøre. Fokuset på rangering er nok en av grunnene til den sterke prestisjen som latin og siden matematikk har hatt i skolesystemet, siden dette er fag hvor det er lett å rangere elevene. Fokuset på rangering er nok også mye av grunnen til at franske elever på videregående trinn er spesielt redde for å gjøre feil, og at de derfor heller avstår fra å svare enn å risikere å dumme seg ut. De er også svakere enn andre når det gjelder å levere en selvstendig analyse av et fenomen.¹²⁶ Forkjærligheten for formelt krevende disipliner som latin og matematikk harmonerer for øvrig med en viss fransk hang til rasjonalisme og abstraksjoner. I sin bok om Frankrikes “underlige” nederlag i 1940, *L'étrange défaite*, bemerker historikeren Marc Bloch:

En gammel tradisjon får oss til å elske intelligensen for intelligensens skyld, som kunsten for kunstens skyld, og å isolere disse fra praktisk anvendelse.¹²⁷

Ezra Suleiman bruker riktignok dette som utgangspunkt for å hevde at det særlig er universitetene som dyrker den

124 Bourdieu, *La Noblesse...*, s. 123; Léotard *Le dressage...*, s. 125; Gaillard, *Tu seras président...*, s. 91.

125 Suleiman, *Les élites...*, s. 72.

126 OECD-undersøkelse av 32 land (2001), referert av Jacques Marseille, *Le grand gaspillage. Les vrais comptes de l'État* (Paris: Perrin, 2005), s. 127.

127 Sitert etter Suleiman, *Les élites...*, s. 31.

ovennevnte holdning, mens elitehøyskolene er praktisk rettet. Men som vi har sett, er også elitehøyskolene i høy grad preget av formalisme og hensynet til rangering. Den type virkelighetsnærhet som særlig stimuleres, er evnen til å tilpasse seg normene og rammebetingelsene i ens umiddelbare sosiale omgivelser.

Om den franske makteliten stadig anklages for å være avskåret fra det virkelige samfunn, så øver samtidig livet på toppen en uimotståelig tiltrekningskraft på store deler av dette samfunnet. Som adelen under det gamle regimet, er eliten omfattet med stor ambivalens, både etterlengtet og forhatt. Så lenge systemet består, bidrar fascinasjonen til å utdype og sementere de sosiale skiller. At så mye av foreldrenes og skolesystemets oppmerksomhet innrettes mot de store skolens opptaksprøver, skaper stor avstand mellom elitelyceer i hjertet av de store byene (særlig Paris) som tiltrekker seg de beste elevene og lærerne, og drabantbylyceer med store sosiale problemer og dårlige faglige resultater.¹²⁸ Forskjellene har økt de siste årene.¹²⁹ I kjølvannet av opptøyene i forstedene høsten 2005 ga *Le Monde de l'Éducation* ut et nummer med tittelen "Banlieues. L'école en accusation."¹³⁰ Her dokumenteres det at det offentlige skoletilbud er faglig bredere og mottar mer ressurser i de strøk hvor befolkningen er mest velstående, grunnet historiske tradisjoner og lokalt press.¹³¹ Innvandrerbefolkningen, som er konsentrert i de underprivilegerte strøkene, løper en langt høyere risiko for å forlate skolen uten kvalifikasjoner.

En annen taper er universitetssystemet, for de beste hodene går som regel til elitehøyskolene. Mens sistnevnte kan ha ekstremt selektive opptaksprøver, er universitetene med få unntak pålagt å ta inn alle studenter som har bestått

artium. Slik ivaretas den republikanske likheten i undervisningssystemet som helhet på universitetenes bekostning: rigid elitisme i høyskolesektoren – fri adgang til universitetet. Dette blir en ond sirkel: Mengden av umotiverte studenter har uheldige konsekvenser for universitetenes prestisje og læringsmiljø, dermed får de enda vanskeligere for å tiltrekke seg de beste og dermed enda vanskeligere for å få politisk gehør for bedre ressurstilgang. I Schwartz-rapporten om undervisning og forskning (1981) sies det at franske universiteter lider av et "likhetsonde" (*mal égalitaire*), som skaper skjulte hierarkier, utdypet ulikheten og derved bidrar til at Frankrike forblir et av de land i verden som har den mest utpreget hierarkiske sosiale struktur.¹³²

Når det gjelder ressurstilgang og resultater, står de franske universitetene svakt i vestlig sammenheng.¹³³ Harvards kapital (*endowment*) er på 20 milliarder dollar. Det er dobbelt så mye som det som årlig brukes på hele det franske universitetssystem.¹³⁴ Den dårlige tilstanden for fransk forskning, spesielt grunnforskning, konstateres stadig i rapportene fra Revisjonsdomstolen.¹³⁵ Universitetene står også svakt i forhold til trinnet under, innad i det franske undervisningssystem. Prépa-klassenes og den allmenne videregående utdanningens sterke innretning mot elitehøyskolene er en av årsakene til at det brukes mer ressurser per elev på dette trinnet enn på hver student ved universitetet. Universitetsstudienes lave status opprettholdes ved at universitetsutdannede i mye mindre grad enn i andre land slipper til i toppstillinger etter endt utdannelse. Yannick Vallée, representant for en organisasjon av universitetsrektorer, gir elitens lukkede og enhetlige karakter i Frankrike noe av

128 Marie-Laure de Léotard viser noen av mekanismene som skaper disse forskjellene, se *Le dressage...*, kap.3, særlig s. 73 og 78.

129 Jacques Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 128ff.

130 "Forsteder. Skolen på anklagebenken."

131 *Le Monde de l'Éducation*, nr. 342 (desember 2005): 11 og 14–16.

132 Pedro Estop Garanto, *La société française. Une introduction* (Oslo: Universitetsforlaget, 2002), s. 59.

133 Jf. Brigitte Perucca, "L'université française hors jeu", *Le Monde de l'Éducation*, nr. 340 (oktober 2005): 5.

134 Jean-François Revel, *Anti-americanism*, (San Francisco: Encounter Books, 2003 (fransk førsteutgave 2002)), s. 114–115.

135 *Ibid.*, s. 113. Se også Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 141–142.

skylden for landets økonomiske problemer. England, Tyskland og Skandinavia, hvor en doktorgrad er den utdannelse som gir høyest status, er mer dynamiske i økonomisk henseende, påpeker han: "Frankrike er fortsatt ikke i stand til å utnytte mangfoldet i sine intelligensressurser og fortsetter å favorisere en spesiell type racerintelligens (*intelligence très pointue et spécifique*), som er fremtredende hos mindre enn 10 prosent av artianerne."¹³⁶

At videregående opplæring får mer ressurser per hode enn høyere utdanning, er et nokså enestående fenomen i den vestlige verden.¹³⁷ Allikevel viser OECD-undersøkelser at Frankrike kommer relativt dårlig ut når det gjelder skolerresultater på videregående trinn. Det er særlig målet på hvor mange svært gode elever som finnes i hvert årskull, som gir overraskende og skuffende resultater for franskmennene.¹³⁸ Om dyrkingen av formell intelligens og skoleprestasjoner ikke ser ut til være den mest effektive for å skape skolevinnere, skaper den i hvert fall en rekke tapere.¹³⁹ I likhet med mange land i Syd-Europa praktiserer Frankrike også dumping (*redoublement*). Sammenlignet med praksisen i Nord-Europa avspeiler dette at oppfyllelsen av intellektuelle krav

prioriteres relativt høyere enn elevenes sosiale integrasjon. Fokuset på intellektuell skolering forplanter seg også ned til småbarnsstadiet. Det er antagelig en av grunnene til at den rådende holdning i Frankrike er at det er helt i orden, og endog anbefalelsverdig, å plassere barn helt ned til 2,5 års alder til å sitte på pulter i skoleklasser på 30–35 med en eneste voksen, i den offentlige *école maternelle*. Barnepsykologenes advarsler er forgjeves.¹⁴⁰

Den smale sosiale rekruttering og den maskuline dominans

Ett aspekt av det demokratiske problem med franske eliter er spørsmålet om dens sosiologiske sammensetning i form av familiebakgrunn. Avspeiler den det franske folk som helhet? Mindre enn noensinne. Av de som rundt årtusenskiftet kom inn på ENA, var 83 prosent barn av ledere i offentlig og privat sektor og 79 prosent parisere.¹⁴¹ Her er det verdt å minne om at da ENA ble grunnlagt i 1945, var et av formålene å demokratisere rekrutteringen. Ved HEC er ca. 90 prosent av elevene fra velstående familier, med foreldre som er forretningsfolk, ledere eller i et liberalt yrke.¹⁴² I avgangsklassen til *Polytechnique* i 2001 hadde 83 prosent av elevene en far som var ingeniør, høyere funksjonær, lærer eller hadde et fritt yrke. Alt dette er tall som er fort nevnt og fort glemt. Men kanskje dette er lettere å huske: Av 400 franske elever¹⁴³ i den nevnte avgangsklassen ved X var det ett barn av en håndverker, ett

136 *Le Monde de l'Éducation*, nr. 340 (oktober 2005): 34.

137 Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 118–119. Se også Baverz, *La France...*, s. 95.

138 En sammenligning med andre land viser at de som oppnår best resultater for eliten (med Canada og Finland i tet) også er de som oppnår best resultater for hele bredden. Det gjelder å løfte gjennomsnittet og ha spesielle tiltak både for de sterkeste og for de svakeste. Se Marilyn Baumard, "Les élèves français plus stressés que performants", *Le Monde de l'Éducation*, nr. 340 (oktober 2005): 20–24. Det er verdt å minne om at i denne sammenheng har Norge, med utgangspunkt i en ganske annerledes skoleideologi, lite å skryte av.

139 Nicolas Baverz (*La France...*, s. 94) viser til at 161 000 unge (av et årskull på ca. 800 000) forlater skolen helt uten kvalifikasjoner, og at 12 prosent i realiteten er analfabeter. Jacques Marseille antyder et tall på mellom 15 og 20 prosent funksjonelle analfabeter ved utgangen av barneskolen. Ytterligere 20 prosent har så store vanskeligheter med å lese at de ikke har noen glede av det. En drøy tredjedel har altså alvorlige problemer med progresjonen i sin skolegang. Det er særlig i Paris-skolene elitismen står sterkt, med tilsvarende alvorlige konsekvenser for de svakere elevene, se Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 120 og 144ff.

140 Léotard, *Le dressage...*, s. 29–31.

141 *Ibid.*, s. 189. For en mer detaljert analyse av den sosiale sammensetningen av utvalgte kull, se Bellier, *L'ENA...*, s. 102ff. Der fremkommer det at hovedtyngden av de få elevene fra lavere sosiale lag er å finne blant de internt rekrutterte (de som allerede er statstjenestemenn). Jevnt over oppnår disse som nevnt en svakere plassering enn de eksternt rekrutterte i sluttrangeringen, som er avgjørende for den videre karriere. Den sosiale reproduksjon innenfor eliten er derfor sannsynligvis enda sterkere enn gjennomsnittstallene gir inntrykk av. Blant de eksterne er også den familiemessige reproduksjon sterkest (forekomsten av enarker blant familiemedlemmer).

142 Léotard, *Le dressage...*, s. 143.

143 Skolen tar hvert år opp 60 utlendinger.

av en arbeider, ett av en bonde.¹⁴⁴ Gamle adelsfamilier er derimot godt representert blant dem som studerer ved X og ENA. Mange greide å omstille seg til den nye tid, da republikken slo rot fra midten av 1870-årene, ved å gifte seg inn i rike borgerlige familier og ved å forfølge karrierer innenfor statsadministrasjonen.¹⁴⁵ I den forstand er det en viss sosial kontinuitet mellom duksenes republikk i dag og *la république des ducs* – hertugenes republikk – fra den gang.¹⁴⁶

Den republikanske allmennskolen, som ble grunnlagt av Jules Ferry på 1880-tallet, skulle være et redskap for sosial og nasjonal integrasjon, en heis som skulle gi begavede barn fra lavere sosiale lag anledning til å komme til topps i samfunnet. Det var den også en gang. Men mye tyder på at Bourdieu og en rekke andre kritikere har rett i at den i dag først og fremst er et maskineri som tjener til å rangere befolkningen, til å reproducere visse kulturverdiers hegemoni og til å opprettholde visse sosiale klassers dominans. Den viktigste mekanismen bak den sosiale reproduksjon er ifølge Bourdieu at skolen ikke først og fremst premierer tilegnelsen av de kunnskaper den selv tilbyr, men snarere den type kunnskap som først og fremst formidles gjennom familietradisjon og sosialt miljø, i form av en elegant form og selvsikker omgang med en bred allmennkulturell ballast.¹⁴⁷ Bourdieus analyse gjelder primært de humanistiske og samfunnsvitenskapelige disiplinene. En del av hans analyser harmonerer godt med beskrivelser av opptaksprøvene ved HEC og fra både opptaksprøver og senere bedømmelse ved ENA. Særlig ved de viktige muntlige prøver og ved bedømmelsen

av innsatsen ved praksisopphold (gjerne utplassering i et prefektur) spiller kandidatens selvsikkerhet, språklige eleganse og fysiske fremtoning en viktig rolle.¹⁴⁸ Bourdieu hevder at opptaksprøvene ved ENA og *Sciences Po* er skreddersydd for å rekruttere elever som i kraft av sin familiebakgrunn allerede har den kunnskap som skolen tilbyr. Han stiller spørsmålet om ikke det disse skolene driver med er “å lære fisk å svømme”.¹⁴⁹ Både i prépa-klassene og på elitehøyskolene er forøvrig lærerne, som oftest tidligere elever, i høy grad sosiale rollemodeller. Elevene etterligner deres kroppslige fremtoning, deres gester, deres vokabular.¹⁵⁰

At elitens barn i en viss forstand alt i familiesfæren har lært det skolen krever av dem, er én side av saken. Men viktigere – og det gjelder hele spekteret av eliteskoler – er at det er de sosialt mest privilegerte som har ressurser til å gi barna den oppfølging som kreves både for å gjøre de rette valgene på de rette tidspunktene i et meget komplisert skolesystem, og for å stimulere dem til den arbeidsinnsats og de offer som er nødvendige.

Maurice Goldring har sammenlignet den franske og den britiske elitens utdanningsvei. Begge systemer er sterkt elitistiske, men Goldring hevder at den franske, republikanske elite nå kanskje er blitt mer sosialt homogen og lukket enn den britiske, til tross for at sistnevnte har mye sterkere aristokratiske tradisjoner. Et aristokrati som skapes gjennom opptaksprøver, må bevise og forsvare sin overlegenhet med større innbitthet enn et nedarvet aristokrati som det britiske.¹⁵¹ Derav følger det tidligere nevnte fanatiske forsvar for opptaksprøvene. Den ene bondesønnen

144 Léotard, *Le dressage...*, s. 164.

145 Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 59ff; Léotard, *Le dressage...*, s. 162.

146 Uttrykket stammer fra Daniel Halévy, *La République des ducs*. Denne boken fra 1937 er andre bind i det klassiske verket *La fin des notables*, som handler om den tredje republikks fødsel og konsolidering på 1870-tallet. Halévy beskriver hvordan hertugen Albert de Broglies forsøk på å gjeninnføre monarkiet ble knust for godt, og hvordan de gamle aristokratiske eliter mistet sin makt. Men noen greide altså å omstille seg.

147 Bourdieu, *La Noblesse...*, særlig kapitlet “Méconnaissance et violence symbolique”.

148 Léotard, *Le dressage...*, s. 138–141; 186–193. I Irène Belliers intervjuer med ENA-elever hevdes det blant annet at skolen er skapt for parisere som har de samme kulturelle referanser, og at karaktersettingen avspeiler dette. Se Irène Bellier, *L'ENA...*, s. 46, 151.

149 Bourdieu, *La noblesse...*, s. 101.

150 Se f.eks. Suleiman, *Les élites...*, s. 123–124; Léotard, *Le dressage...*, s. 199.

151 Maurice Goldring, *Voie royale, voie républicaine. La formation des élites en France et en Grande-Bretagne* (Paris: Syllepse, 2000), s. 47.

som kom inn på X i år 2000 blir i dette perspektiv ikke nødvendigvis betraktet som tegn på at systemet ikke fungerer rettferdig, men som bevis på det motsatte – at den republikanske eliteutvelgelsen er like sosialt blind som fru Justitia selv. Maurice Goldring påpeker at denne holdningen til den franske eliteseksjonen minner om troen på den helbredende grotten i Lourdes: En bondesønn på ENA eller X er det levende bevis på at miraklene finnes.¹⁵² Legitimeringsmekanismer som dette gjør at den formelle likhet er blitt en av de viktigste barrierer mot å etablere en større reell likhet i muligheter. I et tradisjonelt aristokratisk utdanningssystem som det britiske har det vist seg lettere. Britene har for eksempel operert med kvoteringsordninger og offentlige stipender til de elitistiske *public schools*.¹⁵³ I et system som åpent er basert på privilegier, kan det også lettere vedtas at nye sosiale kategorier skal omfattes av privilegiene. Men i et system som det franske, hvor det republikanske likebehandlingsprinsipp står så sterkt, blir alt som smaker av formelle kvoteringsordninger en vederstyggelighet. Det blir nettopp i ly av den formelle likhet, at de reelt privilegerte klasser kan beholde sin dominans.

Kvoteringsordninger kunne også bidratt til å rette opp en annen skjevhet i rekrutteringen: mannsdominansen. Som Albert Jacquards ovenfor siterte utsagn antyder, er det ikke akkurat myke, kvinnelige verdier som omsorg og samarbeid som stimuleres i skoleløpet. Helt til begynnelsen av 1970-tallet hadde da heller ikke kvinner adgang til X. Rundt år 2000 utgjorde de fortsatt ikke mer enn 14 prosent av studentene.¹⁵⁴ ENA gjorde i 2005 et byks fremover: 44,4 prosent av de som ble tatt opp, var kvinner, mot 21 prosent året før.¹⁵⁵ Noen umiddelbare virkninger får dette naturlig nok ikke på sammensetningen av den fortsatt svært mannsdominerte franske eliten. I 2003 utgjorde kvinnene

11,7 prosent av ambassadørkorpset, 5,5 prosent av prefektkorpset og 8,8 prosent av ledersjiktet i de domstoler som har nasjonal jurisdiksjon.¹⁵⁶ Frankrike kommer i dag på 74. plass i verden når det gjelder andelen kvinnelige deputerte, bak Surinam og Mosambik. I forbindelse med spørsmålet om Ségolène Royals kandidatur til presidentvalget 2007 ble det foretatt meningsmålinger som viste at et klart flertall av franskmenn er positivt innstilt til å få en kvinnelig president. Det er innenfor den politiske eliten de avvisende holdninger står sterkest. Royal ligger regelmessig bedre an på meningsmålingene enn sine mannlige partifeller.¹⁵⁷ Til tross for dette (eller kanskje nettopp derfor) er hun av ledende skikkelser innenfor sitt eget sosialistparti, mange av dem selv kandidater, blitt møtt med den type macho-utsagn franske mannlige politikere er blitt herostratisk berømte for.¹⁵⁸ En av bemerkningene var: “Jo flere gærninger vi er, jo morsommere blir det.” Tidligere statsminister Laurent Fabius spurte hvem som nå skulle passe barna. Tidligere kultur- og undervisningsminister Jack Lang fant grunn til å minne om at dette ikke var en skjønnhetskonkurranse. Tidligere partisekretær Henri Emmanuelli valgte et mer ruralt toneleie, i det han varslet at han ville putte en kule til i jaktgeværet sitt.

Til sosialistpartiets forsvar skal det likevel sies at det har gått inn for lovpålagte politiske kvoteringsordninger. Villepins konservative regjering gikk også inn for å styrke kvinners representasjon i det økonomiske liv ved å pålegge en maksimumsrepresentasjon på 80 prosent for ett kjønn, i praksis altså et krav om minst 20 prosent kvinner. Loven ble vedtatt i parlamentet i februar 2006.

152 Ibid., s. 101–102.

153 Ibid., s. 93–94.

154 Léotard, *Le dressage...*, s. 163.

155 “Qui sont les élèves de l’ENA ?”, *Ecole Nationale d’Administration* [online 20. mar 2006].

156 For disse og andre relevante tall, se “Effectifs et part des femmes dans les emplois de direction et d’inspection de la fonction publique d’Etat”, *Insee* (Institut National de la Statistique et des Études Économiques [online 28. mar 2006]).

157 “Coqueluche des sondages, Ségolène Royal joue avec les nerfs des présidentiables du PS”, *Le Monde*, 31. januar 2006.

158 For det som følger, se “Palais Royal”, *Le Monde*, 28. september 2005; “Action n°27 – 6 octobre 2005. NON aux hostilités machistes contre Ségolène Royal”, *Encore féministes* [online 21. mar 2006].

Men grunnlovsrådet har stoppet både denne siste loven og flere av de tidligere, under henvisning til det republikanske likebehandlingsprinsippet. Også her påberoper man seg altså formell likhet som argument mot større reell likhet. Grunnlovsrådets beslutning er symptomatisk for hvordan reformforsøk blokkeres i det franske samfunn, skrev *Le Monde* på lederplass.¹⁵⁹

En blokkert struktur i en endret verden – elitens økende dysfunksjonalitet

Reformforsøk blokkeres i det franske samfunn, fordi det er sterke krefter som er investert i status quo, både i toppen av samfunnet og “på gølv”. Hvorfor skulle den militante fagforeningsaktivist i offentlig sektor gi avkall på sine små privilegier, sine hardt tilkjempede rettigheter – *les droits acquis*? De er jo ingenting i forhold til det “de store” i samfunnet sikrer seg. Allikevel er de mange små sugerør i statskassen ut fra en rent økonomisk betraktning et langt større problem enn de få store. Men elitens privilegier og dens avskårethet fra vanlige folks erfaringsverden er kanskje likevel hovedproblemet, fordi dette forsterker den politiske tillitskrisen. Eliten mangler politisk legitimitet og autoritet til å gjennomføre selv de reformer de faktisk måtte ha vilje til å gjennomføre. At reformene er sårt tiltrengte, er utvilsomt, ikke minst i offentlig sektor.¹⁶⁰ Den franske politiske eliten og staten den står i spissen for har nå nådd det stadium hvor omnipotens fører til impotens.¹⁶¹ Eliten oppfattes ikke lenger som en elite i politisk og moralsk forstand. Den oppfattes bare som en elite i betydningen privilegert sjukt. I spissen for denne eliten har Frankrike siden 1995 hatt en mann som er blitt beryktet for stadig å ha gjentatt følgende

absurde vittighet overfor sine nærmeste medarbeidere: “Løfter forplikter bare dem som mottar dem.”¹⁶²

Forekomsten av en maktfullkommen politisk elite kan i seg selv sies å være et demokratisk problem. Når denne eliten dertil rekrutteres fra et svært snevert sosialt sjikt, er problemet desto større. Dette temaet kommer vi tilbake til nedenfor. Disse to problemene er likevel noe Frankrike har til felles med de fleste land, selv om det er mer utpreget i Frankrike enn i de fleste demokratier. Det som er særegent for Frankrike, er at seleksjonen skjer på et så tidlig tidspunkt og baserer seg i så stor grad på skoleprestasjoner. Og når seleksjonen først er fullbyrdet ved 25 års alder får den meget bastante virkninger for resten av livet. Dermed er også utskiftningstakten i denne eliten meget lav.

Det skal sies at systemet får frem mange svært dyktige, intelligente og arbeidsomme mennesker, slik som de medarbeidere Eva Joly beskriver fra sitt arbeid i Finansdepartementets avdeling for restrukturering av industrien.¹⁶³ I etterkrigstiden frem til 1970-tallet var da også den høyere franske statsadministrasjon allment beundret, og ENA et forbilde for mange land. Men det lukkede miljøet, de bastante privilegiene og den følelsen av overlegenhet som stimuleres både av sosial bakgrunn, skoleprestasjonene og privilegiene selv, er også årsak til dysfunksjoner. Særlig alvorlig er det kanskje at eliten gjennom sin beskyttede eksistens er isolert fra personlig erfaring med den utrygghet som følger av de samfunnsønder som i stadig større grad har preget Frankrike siden 1970-tallet: massearbeidsløshet, usikkerhet om pensjonene og økende kriminalitet, særlig i

159 “Parité et quotas”; “Le Conseil constitutionnel dit non aux quotas”, *Le Monde*, 18. februar 2006.

160 Vi skal se nærmere på dette temaet nedenfor, under overskriften “Et skrantende demokrati i en overvektig stat”. Jf. Jacques Marseilles bestselger, *Le grand gaspillage...*

161 Dette siste er et hovedtema i Lecaussin, *Cet État qui tue la France*. Jf. også Tenzer og Delacroix, *Les élites et la fin...*, kapitlet “Les élites et la crise du lien social”.

162 “Les promesses n’engagent que ceux qui les reçoivent.” Den opprinnelige kilden er en av Chiracs nærmeste medarbeidere gjennom fem år, Bernard Billaud. Se ”Chirac : Les confidences d’un serviteur”, *Le Point*, 10. mars 2005 [online 25. jan 2006]. Talemåten parafraseres blant annet i lederartikkelen “Dix ans de Chirac”, *Le Monde*, 8.–9. mai 2005.

163 Joly, *Notre affaire à tous*, s. 101.

forstedene.¹⁶⁴

Kontrasten mellom elitens beskyttede tilværelse og den moderne utryggheten er ikke den eneste grunnen til at elitens politiske dysfunksjonalitet er blitt mer utpreget i de siste 20–30 år. I etterkrigstiden frem til og med de Gaulles tid var de høyere embetsmenn besjelet av en sterk vilje til å realisere tidens viktige prosjekter: gjenreisning, modernisering, europeisk samarbeid, for å gi Frankrike dets stormaktsstatus tilbake, økonomisk, politisk og militært. Globaliseringen, særlig i kjølvannet av kommunismens fall, har bidratt til at samfunnet preges av en sterkere individualisme, på bekostning av det sosiale limet. Også medlemmene av statsadministrasjonen individualiseres. De politiske alternativer er blitt mer uklare. Den moderne spekulasjonsøkonomien har stimulert grådighet. Et resultat er at de høyere funksjonærer prioriterer sine egne karrierer sterkere og det felles beste mindre. Ezra Suleiman kommenterte i en artikkel fra 1995 utviklingen etter hans store undersøkelse fra 1970-tallet, og konkluderte med at den offentlige tjenestemanns etikk er svekket: “No longer does public virtue confront private vice”. Det er snarere motsatt. Nå oppfatter mange det slik at offentlig sektor betyr lastefullhet og privat betyr dyd.¹⁶⁵ Jacques Julliard, mangeårig lederskribent i *Le Nouvel Observateur*, bemerker at folket nok ville tilgitt politikerne og lederne i næringslivet at de var personlig uhederlige hvis de bare lyktes i å redusere arbeidsledigheten. De kunne nok også tilgitt dem at de hadde mislykkes i å redusere arbeidsledigheten hvis de bare var hederlige. Det som er uakseptabelt, er at de har fylt lommene uten å ha kortet ned på køene av arbeidsledige.¹⁶⁶

Forholdet til penger – korrupsjonens fristelse i en globalisert økonomi

Den kalde krigens slutt var et globalt vendepunkt i forhold til korrupsjonsproblemet, fordi den muliggjorde en langt sterkere økonomisk globalisering og dermed skapte en stor utfordring når det gjelder forholdet til penger. Forholdet til penger har vært et tabuområde innenfor tre viktige verdisystemer i Frankrike: den aristokratiske etikk, katolisismen og sosialismen/kommunismen.¹⁶⁷ De har i tur og orden utspilt sin rolle som offisielle ideologier. Etter 1983 – og særlig etter murens fall i 1989 – var turen kommet til sosialismen, selv om den fortsatt tjener til å forsvare en stor offentlig sektor. Da den økonomiske liberalismen slo gjennom i Frankrike på 80- og 90-tallet, ble virkningen sjokkartet på flere plan. Man hadde, i motsetning til protestantiske land, ingen utviklet etikk i omgangen med penger, og korrupsjonen slo ut i full blomst. Eva Joly ble av sin nærmeste overordnede i dommerkollegiet møtt med en viss undrende nedlatenhet fordi hun ville arbeide med finansielle forbrytelser. Forklaringen på denne interessen for penger måtte være hennes protestantiske bakgrunn, mente kollegaen. Denne skulle siden bli flittig brukt mot henne av andre.¹⁶⁸ Hennes fiender i Frankrike prøvde å ta henne i økonomiske misligheter, uten å lykkes.¹⁶⁹ Men den motsatte strategi er også hyppig blitt brukt mot dem som kjemper mot korrupsjon: ord som renhet, hvithet, moral brukes i nedsettende kontekst for å gi assosiasjoner i retning av fanatisme.¹⁷⁰ Holdningen avspeiles et stykke på vei i Claude Chabrols film *L'ivresse du pouvoir* – Maktens beruselse – fra 2006, som bruker Joly som levende modell. I avisomtaler betegnes hovedpersonen som en

164 Se Philippe Cohen, *Protéger ou disparaître. Les élites face à la montée des insécurités* (Paris: Gallimard, 1999).

165 Suleiman, “Change and Stability...”, s. 166.

166 Jacques Julliard, *La faute aux élites* (Paris: Gallimard, 1997), s. 26–27. I 1990 mente to av tre franskmenn at deres politiske ledere var uhederlige (Suleiman, “Change and Stability...”, s. 168).

167 Poenget er hentet fra Julliard, *La faute...*, s. 30.

168 Joly, *Notre affaire à tous*, s. 111–112.

169 De var derfor meget interesserte i *Se og Hør* “avsløringer”. Se Rune Ottosen, “Er Eva Joly fritt vilt?”, *Aftenposten*, 23. februar 2006.

170 Joly, *Notre affaire à tous*, s. 112.

“Robespierre i skjørt”.¹⁷¹

Under henvisning til de relativt moderate nominelle lønningene, gjentar politikere og høyere funksjonærer til stadighet at den som stiller seg til tjeneste for det offentlige, ikke gjør det for personlig vinnings skyld. “Enten vil man tjene penger, eller man vil tjene allmennheten,” skriver filosofen Alain Finkielkraut. Underforstått: Dette er et banalt tema som ikke hører hjemme i en offentlig debatt.¹⁷² Finkielkraut, som er sjef for den humanistiske og samfunnsvitenskapelige avdelingen av *Polytechnique*, har gjort en aktiv innsats for å diskreditere dommerstandens kamp mot korrupsjon i Frankrike.¹⁷³ I elitens krets er pengesnakk vulgært, det er debatt om ideer som er nobelt. Det å grave i elitens finansielle forhold fremholdes gjerne som uttrykk for en usunn populisme, som bare fyrer oppunder høyre-ekstremistenes sak.¹⁷⁴

Det er takket være alliansen mellom dommere med en mer uavhengig holdning og enkelte modige journalister og forfattere at eliten ikke lenger omfattes med fullt så mye servilitet av pressen.¹⁷⁵ Det faktum at Sophie Coignard og Alexandre Wickhams *L'omertà française* fra 1999 ble en bestselger, og at den refererer saker som for det meste har vært kjent gjennom pressen fra før, er begge deler indikasjoner på at den taushetenes lov som er bokens tema, ikke lenger er fullt så altomfattende. Det er både

fordi korrupsjonen antagelig er blitt mer omfattende, men først og fremst fordi den i høyere grad omtales, at franskmennene er blitt så desillusjonerte når det gjelder deres politiske ledere. Et uttrykk for dette er at man siden 1980-tallet, under inntrykket av mengden av saker, ikke lenger snakker om korrupsjonsskandaler, men om *affaires* – saker, eller: business as usual.¹⁷⁶ Man har forstått at korrupsjonen er en integrert del av den politiske kulturen i Frankrike. Det politikerne ikke fullt ut har forstått, er at det nå er nødvendig å ta et alvorlig oppgjør med denne kulturen for å komme ut av den politiske tillitskrisen.

La oss for eksempelets skyld nøye oss med å referere en enkelt sak som kom opp for retten i 2005 etter mange års etterforskning. Det gjelder saken om offentlige arbeider i Paris-regionen 1990–1995, mens Chirac var ordfører i Paris.¹⁷⁷ Sosialistpartiet, kommunistpartiet, gaullistpartiet og det republikanske parti var anklaget for å ha inngått en korrupsjonspakt med utgangspunkt i tildeling av offentlige oppdrag. Entreprenørselskapene skal ha måttet betale for å få jobbene. Et samlet bestikkelsesbeløp på 200 millioner franc skal ha blitt fordelt mellom partiene etter en bestemt nøkkel. Pengene skal ha tjent til å finansiere valgkamper, inkludert den forut for presidentvalget i 1995. På tiltalebenken satt bedriftsledere og politikere, blant sistnevnte den forhenværende sjefen for Chiracs stab, Michel Roussin. Bedriftslederne har innrømmet at de har utbetalt beløp til politikerne, men sier selv de oppfattet det de gjorde som legalt, eller i hvert fall som en del av et system initiert av politikerne selv. I en tidligere sak av lignende type erklærte nesten alle bedriftslederne seg skyldige i første rettsinstans, mens alle politikerne nektet, anket sin dom og ble dømt til strengere straffer i neste instans.¹⁷⁸

171 “L’ivresse du pouvoir’ : la juge, ses proies et les ombres”, *Le Monde*, 21. februar 2006 [online 28. mar 2006]. Se også Eva Jolys innlegg mot Chabrol, “Claude Chabrol a rétréci l’affaire Elf”, *Le Monde*, 17. mars 2006.

172 Sitert etter Joly, *En slik verden?*, s. 173.

173 Begrepet “la République des juges” – dommernes republikk – er det vanlige skremmebilde som er blitt brukt i denne sammenheng. Finkielkrauts tilfelle er et godt eksempel på det François Bazin og Joseph Macé-Scarron omtaler som den intellektuelles rolle i det avideologiserte klimaet etter den kalde krigens slutt: “...de var den bestående ordens dårlige samvittighet. I dag hekler de sammen den bestående uordens gode samvittighet.” (*Les politocrates...*, s. 138). Se også omtalen av Finkielkraut i Coignard og Wickham, *L’omertà française*, s. 47.

174 Coignard og Wickham, *L’omertà française*, s. 60.

175 Se Véronique Pujas, “Corruption: From ‘Scandals’ to ‘Affairs’”, i Alain Guyomarch et. al., *Developments in French Politics 2* (Basingstoke: Palgrave, 2001), s. 248ff.

176 Pujas, “Corruption...”, s. 244.

177 “Le procès des marchés publics d’Ile-de-France s’ouvre à Paris” og “Hésitations et flottement au procès des marchés d’Ile-de-France”, *Le Monde*, henholdsvis 22. mars 2005 og 3.–4. april 2005.

178 “Prévenus de corruption, les chefs d’entreprise se sentent plutôt les victimes d’un racket organisé par les partis”, *Le Monde*, 3.–4. april 2005.

Politikernes holdning i sistnevnte sak er et av mange eksempler på at de anser seg som hevet over loven. Følelsen av *impunité* – straffefrihet – sitter meget dypt i den franske politikerstanden. Når de på 1980- og 1990-tallet begynte å vedta amnesti- og immunitetslover for å sikre seg straffefrihet ad legal vei, var dette i realiteten et uttrykk for at deres langvarige *de facto* straffefrihet var et tilbakelagt stadium.¹⁷⁹ Allikevel ser det ut til at følelsen av straffefrihet har vært meget seiglivet. Hvorfor? Her spiller elitens sosiale homogenitet og bevegelse på tvers av mange samfunnsområder en viktig rolle. Vi skal først se på enarkenes dominans i det politiske felt og deretter på forholdet mellom offentlig, halvoffentlig og privat sektor. Deretter skal vi ta for oss det demokratiske underskudd i dagens franske republikk på bredere basis.

Svekket maktbalanse – lukkede nettverk – uansvarlige og kriminelle elitepersoner

Elitehøyskoleelevene dominerer ikke bare i toppen av statsadministrasjonen og i næringslivet, men også i det politiske system. Dette er først og fremst enarkenes felt. Det er særlig via *les grands corps* at veien går videre inn i ministrenes stab (*cabinets ministériels* – her ligger andelen enarker jevnt over på rundt 40 prosent) og siden til ministerposter. La oss ta situasjonen i 1997 som eksempel: Den venstre regjeringen Lionel Jospin dannet i 1997, bestod av ni enarker av 28. Presidenten, statsministeren og presidenten for nasjonalforsamlingen var enarker.¹⁸⁰ I regjeringene under Mitterrands presidenttid lå andelen jevnt over på samme nivå, med regjeringen Fabius som et toppunkt – 28 av 42 var enarker.¹⁸¹ Samtidig skal man merke seg at andelen enarker er enda større når det gjelder topp-posisjonene. Det gjelder, som vi har sett, statsministere.

179 Om avviklingen av *de facto*-straffefrihet, se Vincent Wright, "The Fifth Republic: From the *Droit de l'État* to the *État de Droit*?", i Robert Elgie, *The changing French political system* (London: Frank Cass, 2000), s. 101.

180 Julliard, *La faute...*, s. 36.

181 Forges, *L'École Nationale d'Administration*, s. 11.

Det gjelder også stort sett alle partiledere for større partier, unntatt Front National og kommunistpartiet.

Grensen mellom statsadministrasjon, politikk og næringsliv er blitt svakere de siste tyve til tredve årene, og en sentral årsak til dette er at de samme personene beveger seg frem og tilbake over grensene til de forskjellige sfærer. *Pantouflage*¹⁸² er én mekanisme. Privilegert adgang til ministrenes stab som startpunkt for en politisk karriere er en annen.

Dette er et problem i forhold til maktbalansen, og det har begunstiget utviklingen av i beste fall uansvarlige og i verste fall kriminelle tendenser innenfor eliten, som i stor grad har kunnet føle seg trygg på at den ville gå fri for straff. Selve det konstitusjonelle grunnlag for maktfordelingen er allerede svakt i den femte republikk, med en sterk utøvende makt. Vi skal se nærmere på dette nedenfor. Det som her er poenget, er at maktbalansen svekkes ytterligere av den sosiale homogenitet i toppsjiktet av politikk, administrasjon og næringsliv.¹⁸³ De offentlige organer som skulle kontrollere hverandre eller næringslivet, svekkes.

Kombinasjonen av den stormannsgalskap enarkene lett utvikler, og svekket kontroll som følge av elitesolidaritet, er mye av forklaringen på at verdenshistoriens antagelig største finansskandale før Enron-skandalen fikk utvikle seg.¹⁸⁴ Det dreier seg om *Crédit Lyonnais*-skandalen. Under ledelse av enarken og finansinspektøren Jean-Yves Haberer, som ifølge en kritiker anså seg som en finansverdenens Napoleon, greide banken på 1990-tallet å akkumulere tap som beløp seg til over 120 milliarder franc, 150 milliarder kroner, en fjerdedel av et norsk statsbudsjett. Han ville gjøre banken til verdens største bank, og han ble

182 Overgang fra offentlig til privat sektor. Begrepet er nærmere forklart ovenfor, i avsnittet med overskriften "Stabilitet og forandring: Elitens evne til å sikre egen overlevelse".

183 Pujas, "Corruption...", s. 253.

184 Det følgende bygger på Julliard, *La faute...*, s. 32–35; Olivier Toscer, "Argent public, fortunes privées. La France, royaume du favoritisme d'Etat", *Le monde Diplomatique*, desember 2003 [online 2.mai 2006].

opphav til verdens største bankskandale. Det skjedde gjennom ukritiske, megalomane oppkjøp, politisk motiverte utbetalinger til bedrifter og storstilte investeringer i tvilsomme prosjekter. Ingen av de aktuelle kontrollorganer befolket av enarker slo alarm i tide. Det er spesielt verdt å merke seg at Haberers gamle kolleger i Finansinspeksjonen ikke var så ufine å uroe ham i hans arbeid. Da sammenbruddet var et faktum, måtte Haberer gå. Men eliten tar vare på sine – han ble flyttet til en annen storbank – *Crédit Foncier*. Det var først i etterkant, under press av medienes og opinionens reaksjon, at han ble avsatt og siden strafferettslig forfulgt. I mellomtiden hadde en rekke av Frankrikes rikeste forretningsmenn fått anledning til å berike seg på skattebetalernes bekostning. Pengene som hadde gått tapt for banken, hadde nemlig i stor grad tilflytt private gjennom at disse hadde fått kjøpe opp investeringene i sine egne virksomheter til spottpreis, på et tidspunkt hvor banken hadde behov for umiddelbar styrking av sin likviditet. Siden kunne de hente ut store gevinster. Dette er et av flere eksempler på at den franske kapitalisme ofte fungerer etter prinsippet om privatisering av gevinst og nasjonalisering av tap. Tette nettverk av elitepersoner kan plyndre staten i ly av de finansielle mekanismers ugjennomtrengelighet og den undergravede maktbalanse.

En annen herostratisk berømt enark, som også har gått *Polytechnique*, er Jean-Marie Messier, ansvarlig for privatisering under Chiracs første regjering på 80-tallet.¹⁸⁵ Han ble i 1994 plassert i ledelsen for det 150 år gamle *Compagnie Générale des Eaux*, som hovedsakelig drev med renovasjon, og omformet det til en global mediebedrift, *Vivendi Universal*, nummer to i verden etter AOL. Men her, som i Haberers tilfelle,

hadde ekspansjonen skjedd ved risikable, lånefinansierte oppkjøp. I juli 2002 valgte Messier å si opp, da tapene for 2001 kom for en dag. De beløp seg til 13,6 milliarder euro, altså over hundre milliarder kroner.

Høsten 2002 var turen kommet til Michel Bon (ESSEC, Sciences Po, ENA). Han måtte gå fra stillingen som toppsjef for teleselskapet France Télécom, en stilling han hadde fått under statsminister Alain Juppé mens det ennå var et helstatlig selskap.¹⁸⁶ Han gjennomførte delprivatisering og børsnotering med bravur. Deretter ledet også han selskapet inn i en kraftig ekspansjon. Men fordi den franske stat fortsatt hadde aksjemajoriteten, var Bon nødt til å finansiere oppkjøpene kontant, i stedet for med opsjoner. Da nedgangen kom etter 1990-årenes teleboom, var tapene i første halvår på 12,2 milliarder euro og selskapets samlede gjeld på astronomiske 69,7 milliarder euro, et halvt norsk statsbudsjett. På hver sin måte var disse skandalene uttrykk for det tette samrøret mellom staten og toppen av næringslivet i Frankrike, et samrøre som har fortsatt etter elitenes tilsynelatende omvendelse til nyliberale økonomiske prinsipper.¹⁸⁷ Alle tre toppsjefer utnyttet sine nettverk for å muliggjøre en grandios ekspansjon, i tråd med den sans for “grandeur” og verdien av en elegant fremtoning som de var opplært til siden

185 Opplysningene i det følgende er hentet fra følgende kilder: “Vivendi sommé de verser 20 millions à J2M”, *L'Expansion*, 30. juni 2003 [online 5. mai 2006]; “Jean-Marie Messier Diplômé de l'Ecole Polytechnique”, *Neteco*; “Profile: Jean-Marie Messier”, *BBC News*, 2. juli 2002 (BBC). Alle nettsteder [online 15. des 2005]. Se også “Chef d'entreprise made in France”, *Le Monde Diplomatique* [online 30. mar 2006].

186 Det følgende bygger på “France Télécom Michel Bon”, *L'humanité*, 22. mars 2002 [online 3. mar 2006], “Biographie Après quatre ans à l'Inspection des Finances...”, *Denistouret* [online 3. mar 2006], “France Tel chief pulls plug”, *CNN.com.europe*, 13. september 2002 (CNN [online 3. mar 2006]).

187 Se Andy Reinhardt, Stephen Baker and Carol Matlack, “France Inc. Follies. Two of its high-profile companies find themselves in deep trouble”, *BusinessWeek Online*, 8. juli 2002 [online 28. mar 2006].

studietiden på ENA.¹⁸⁸ Deres vekst og fall var nært knyttet til politisk oppbacking, og deres dristige disposisjoner må forstås i lys av den ryggmargsrefleks at statskassen var ytterste garantist for deres virksomhet.

Det som her er nevnt, er de mest kostbare av en hel rekke finansielle og politiske-moralske skandaler i det private, offentlige og halvprivate næringsliv, hvor elitens lukkede nettverk og korrupsjonskultur har spilt en vesentlig rolle.¹⁸⁹ Men av de tre er det bare Haberer som er funnet skyldig i direkte kriminelle disposisjoner.¹⁹⁰ De to andre ser ut til å ha fulgt spilleregler. Messier kunne innkassere en fet fallskjerm, og Michel Bon har videreført sin karriere som næringslivstopp. Deres kostbare feildisposisjoner er en indikasjon på at det er langt fra uproblematisk at lederne for så mange av de største bedriftene kommer fra toppen av statsadministrasjonen. De har, i motsetning til hva som for eksempel ofte er tilfelle i Tyskland, ikke gått gradene i det firmaet de blir satt til å lede og kjenner derfor egentlig ikke bransjen. De bringer med seg sin intellektuelle briljans, sin oppskrudde selvtilitt og sin soleklare rett til å kommandere andre. De har aldri som leder for en liten eller mellomstor bedrift visst hva det vil si å risikere hus og hjem hvis man gjør gale forretningsmessige disposisjoner. De kan spille monopol i

milliardklassen med skattebetalernes eller aksjonærenes penger, og går det aldeles galt, kan de vende tilbake til sin jobb i sitt korps, med tilhørende tjenestebiler og privatsjåfør.

Et problem med å sette en stopper for slike ting, er at så mange av politikerne også er så dypt involvert. Elf-saken er et godt eksempel. Elf-saken dreide seg om at man utbetalte smøringsmidler til afrikanske statsledere for å sikre seg retten til å utvinne landenes olje. Dermed ble det satt søkelys på i hvor høy grad Elf helt siden avkoloniseringen på 50- og 60-tallet har hatt både en økonomisk og politisk funksjon som har gått hånd i hånd, og som har gått ut på å videreføre den koloniale innflytelsen med andre midler. Blant annet takket være korrupsjonen oppnådde man ikke bare å sikre seg tilgang til de tidligere koloniens ressurser, særlig olje og uran, men de afrikanske statene ble også klientstater som støttet Frankrike i FN. Til gjengjeld hjalp Frankrike evigvarende fransktalende statsledere med å holde seg ved makten. Korrupsjonsmidlene kom også godt med når det skulle holdes valg, for å sikre det riktige resultat gjennom press og manipulering. De nettverk innflytelsen ble formidlet gjennom gjennomsyret Elf, og de ble forlenget inn i de afrikanske land, som styres gjennom patron-klient-relasjoner i enda høyere grad. Disse nettverkene var dels av politisk karakter, gaullistpartiets nettverk var det viktigste, og de var elitekorporatistiske – dominert av *le corps des Mines*. Nøkkelpersonen i systemet var André Tarallo, Chiracs kullkamerat fra ENA.¹⁹¹ Korrupsjonsmidlene ble kanalisert fra Elf til afrikanske statsledere, men gjennom gaullistnettverket fløt det penger tilbake som finansierte gaullistpartiet RPR. Afrikanske statsledere med tvilsom demokratisk legitimitet, men med desto bedre forbindelser til den franske eliten har således visst å vise den nødvendige takknemlighet, på sin egen befolknings bekostning. Det som her er sagt, bygger på den tidligere Elf-sjefen Loïc Le Floch-

188 Haberers nærmeste medarbeider sa i sin rettslige forklaring at hans sjef hadde “en mental innstilling som gikk ut på å forestille seg at virkeligheten var slik den fremsto for ham selv, og et ønske om å presentere denne virkeligheten i et gunstig lys”, *Denistouret* [online 30. mar 2006], søkeord “Haberer” og “Une forme d'état d'esprit qui consistait à imaginer...”). For en kritikk av Messiers megalomani, se Frédéric Lordon, “Vivendi, une leçon des choses. Jean-Marie Messier, penseur pensif”, *Le Monde diplomatique*, mai 2002 [online 15. des 2005]. Hva gjelder Michel Bon, noterte pressen seg hans sedvanlige eleganse og tilsynelatende ubesværet da han skulle forklare de svimlende tapene sommeren 2002. Se “France Inc. Follies.”, note ovenfor.)

189 En rekke andre skandaler er opplistet i Julliard, *La faute...*, s. 37–38; Coignard og Wickham, *L'omertà française*, s. 81–83; Pujas, “Corruption”.

190 Harberer ble dømt 23. mai 2005 til 18 måneders betinget fengsel og en symbolsk bot på 1 euro, *Denistouret* [online 30. mar 2006], søkeord “Haberer” og “18 mois avec sursis”.

191 “L'homme du jour : André Tarallo”, *L'humanité*, 12. juli 2000 [online 30. mar 2006].

Prigents bok.¹⁹² Han ble latt i stikken av den politiske eliten og måtte ta mesteparten av støyten i Elf-saken, i form av en relativt lang fengselsstraff. Han antyder selv at det var fordi han hverken hadde ENA eller *Polytechnique*, men bare vanlig ingeniørutdannelse, at han ikke nøt godt av den sedvanlige beskyttelse.¹⁹³ Han bestemte seg til gjengjeld for å utlevere hele systemet, selv om han visste han løp en stor, kanskje dødelig, risiko.

Problemet med etterforskning av denne type skandaler, skriver Jacques Julliard, er det samme som i Agatha Christies romaner. Det franske politiske liv er som mordet på Orient-ekspressen. Alle de reisende i kupeen er medskyldige i forbrytelsen, og derfor forteller ingen noen ting.¹⁹⁴

Dette er kanskje en overdrivelse. Men at dette inntrykk har festet seg, er en del av den politiske tillitskrisen Frankrike har vært ridd av de siste 20 år. Ett utslag av dette er stor oppslutning om ekstreme grupper på høyre og venstre fløy, som ikke har vært involvert i skandalene. *Tous pourris* – de er alle råtne – er et slagord som dukker opp med fornyet styrke ved hver kompromitterende avsløring. “Crédit Lyonnais-skandalen har en politisk pris, og prisen er Le Pen”, skriver Jacques Julliard.¹⁹⁵ I 2002 var det kombinasjonen av stor oppslutning til det ekstreme venstre og til Le Pen som gjorde at sosialisten Jospin ikke kom videre til andre runde, mens derimot Le Pen gjorde det.

Frankrike har de siste årene sakte men sikkert krabbet i riktig retning på Transparency Internationals rankingliste, hvor de minst korruperte land befinner seg øverst. Frankrike har jobbet seg opp fra 25. plass i 2002 – på plassen etter Botswana – til 23 (2003) til 22 (2004) til 17. plass (2005).¹⁹⁶ Antallet folkevalgte dømt for korrupsjon steg

fra ca. 50 i 1984 til over 250 i 1997.¹⁹⁷ Men politikernes bidrag til å rydde opp i korrupsjonskulturen har ikke fremstått som imponerende. Eva Joly ble til dels aktivt motarbeidet fra politisk hold. Frankrike skaffet seg allerede på slutten av 1960-tallet, på initiativ av president Pompidou, paragrafer i presselovgivningen som ga en meget vid definisjon av privatlivets fred for politikerne. Disse bestemmelsene er utgangspunktet for det Sophie Coignard og Alexandre Wickham kaller den franske mafiose tausheten.¹⁹⁸ I kjølvannet av skandalene rundt finansieringen av politiske partier ble det vedtatt amnestilover. I forbindelse med Elf-skandalen ble topppolitikeren Roland Dumas, president for Grunnlovrådet, etterforsket og dømt i første instans.¹⁹⁹ I kjølvannet av denne saken vedtok man i år 2000 en lov som styrket uskyldspresumpsjonen – altså det prinsipp at tiltalte er uskyldig inntil det motsatte er bevist.²⁰⁰ Det var prisverdig ut fra et rettssikkerhetsperspektiv. Men, som Eva Joly bemerker: “mens myndighetenes avmakt overfor elitens kriminalitet tiltar, har rettsvesenet fortsatt å perfektionere lover som for hver dag legger større vekt på menneskerettighetene...”²⁰¹ Selve lovbruddene kommer helt i skyggen av prosedyrekrangler og hensynet til tiltaltes rettigheter. Da Roland Dumas satt som president for Grunnlovrådet, hadde dette for øvrig i 1995 vedtatt den immunitetsbestemmelse som den dag i dag beskytter Jacques Chirac mot etterforskning og straff for innblanding i politisk-

192 Loïc Le Floch-Prigent, *Affaire d'Elf, affaire d'Etat* (Paris: Gallimard, 2002).

193 Ibid., s. 29 og 32.

194 Julliard, *La faute...*, s. 40. Se også Le Floch-Prigent, *Affaire d'Elf...*, s. 162ff og 269ff.

195 Julliard, *La faute...*, s. 32.

196 “Corruption perceptions index (CPI)”, *Transparency International* [online 6. mar 2006].

197 “La corruption au cœur de la France”, *iFRAP* (Institut Français pour la Recherche sur les Administrations Publiques [online 6. mar 2006]).

198 Coignard og Wickham, *L'omertà française*.

199 Da Eva Joly arresterte Dumas, spurte politikerne seg om hun hadde til hensikt å destabilisere republikken. Se Gilles Gaetner, “Eva Joly. L'inflexible”, *L'Express*, 23. oktober 2003 [online 5. jan 2006].

200 “La loi sur le renforcement de la présomption d'innocence et les droits des victimes du 15 juin 2000”, *La Documentation française* [online 7. apr 2006].

201 Joly, *En slik verden?*, s. 230. Nicolas Baverez bemerker at tilpasningen av immunitetsloven til politikere og høyere embetsmenns behov har fått katastrofale konsekvenser også for bekjempelsen av klassisk kriminalitet (Baverez, *La France...*, s. 68).

finansielle skandaler.²⁰²

La oss vende tilbake til vårt tidligere spørsmål: Hvordan kan eliten i den grad anse seg hevet over loven? I en viss utstrekning skyldes nok dette at den republikanske elitistiske utdannelsen fremelsker autoritære, hierarkiske holdninger innenfor eliten selv, og at disse forsterker og forsterkes av tilsvarende holdninger lenger nedover i samfunnet. Bevisstheten om egen overlegenhet og om nødvendigheten av en klar kommandostruktur i samfunnet avspeiles i Suleimans undersøkelser av elitens holdninger fra slutten av 1970-tallet. På spørsmål om en sterk hierarkisk struktur er nødvendig i en organisasjon, svarte over 80 prosent ja.²⁰³ Over 70 prosent var enige i den påstand at vanlige mennesker ikke vet hva deres langsiktige interesser er. Over 90 prosent var enige i den påstand at visse mennesker er født med lederegenskaper, mens andre aldri vil erverve seg det.²⁰⁴

Da Eva Joly begynte i sin første stilling som etterforskningsdommer i Orléans, 38 år gammel, hilste hun første gang på sin høyere rangerte kollega statsadvokaten med et livlig "Bonjour, Monsieur". Han målte henne fra isse til fot med en foraktelig geip og sa iskaldt: "Madame, i den perioden – jeg håper den blir kort – som vi skal tilbringe sammen, ber jeg om at de tiltaler meg med 'herr statsadvokat'. Vi har ikke passet griser sammen."²⁰⁵ De som har gått på *Polytechnique*, har derimot passet griser sammen. Det er etablert tradisjon at to polyteknikere som har gått ut fra skolen med mindre en ti års mellomrom, uten videre tiltaler hverandre med *tu* ("du"),²⁰⁶ en tiltaleform som i Frankrike ellers vanligvis er forbeholdt familie og nære venner, ikke minst i de sosiale sjikt det her er snakk om. Fra gammelt av eksisterer det en muntlig

formidlet atferdskodeks som gjør at to X-er i prinsippet skal kunne gjenkjenne hverandres bakgrunn på fremtoningen alene.²⁰⁷ Industriledere med bakgrunn fra elitehøyskolene har da også en tendens til å finne frem katalogen over uteksaminerte kandidater fra sin gamle skole når de skal besette toppstillinger.²⁰⁸ Der er vi ved et annet kjernepunkt. Avstanden til og forakten for folket er ledsaget av intimitet innenfor maktens øverste sirkler. For det er ikke bare i næringslivet at lukkede nettverk er aktive. Det gjelder også i politikken – og det gjelder i relasjonen mellom politikk, administrasjon og næringsliv. Derfor er det berettiget å stille spørsmålet om Frankrike egentlig er et velfungerende demokrati.

Et skrantende demokrati i en overvektig stat

Manglene ved den formelle demokratiske kanal i dagens Frankrike følger dels av den opprinnelige utformingen av den femte republikks konstitusjon, men også av de formelle og sedvanemessige endringer som siden er kommet til. Det forsterkes dessuten av et annet aspekt ved den politiske kultur under den femte republikk: den forsiktighet og underdanighet de deputerte normalt viser overfor den utøvende makt.²⁰⁹

Charles de Gaulle etablerte den femte republikk i 1958, i en kontekst av akutt politisk krise knyttet til opprøret i Algerie og fare for borgerkrig i Frankrike. Det er noe av forklaringen på at konstitusjonen ga vide fullmakter til den utøvende makt og særlig til presidenten. Ønsket om større politisk stabilitet var imidlertid ikke bare et resultat av den akutte krisen. De Gaulles konstitusjon var også et uttrykk for et lenge følt ønske om å knekke partienes makt, overvinne partimotsetninger og å skape en

202 "Roland Dumas", *Wikipedia. L'encyclopédie libre* [online 28. mar 2003].

203 Ezra Suleiman, *Elites in French Society...*, tabell 5.8, s. 150.

204 Suleiman, *Elites in French Society...*, 5.11, s. 153.

205 Joly, *Notre affaire à tous*, s. 54–55.

206 Hvis avstanden er større, er det opp til den eldste å ta initiativet. Se "École Polytechnique (France)", *Wikipedia. L'encyclopédie libre* [online 17. feb 2006].

207 Kosciusko-Morizet, *La "Mafia"...*, s. 24–25.

208 Diane Segalen, headhunter hos Heidrich&Struggles, sitert av Isabelle Mas, "X, ENA, HEC : Les bastions de l'élite résistent", *L'Expansion*, 27. november 2002 [online 6. mar 2006]. Se også Kosciusko-Morizet, *La "Mafia"...*, s. 131ff.

209 Se for eksempel Coignard og Wickham, *L'omertà française*, s. 253ff.

sterk utøvende makt, for å gi Frankrike dets storhet tilbake. Dette krevde etter hans oppfatning et brudd med den fjerde republikks sterke nasjonalforsamling og ustabile regjeringer.

Som i mange andre land er det i utenriks- og sikkerhetspolitikken den utøvende makts spillerom er aller størst. Her skal vi imidlertid ta for oss de innenrikspolitiske maktforhold.

Presidenten utnevner regjeringen, og han har oppløsningsrett overfor nasjonalforsamlingen. Han har også anledning til å skrive ut folkeavstemninger. Den berømte paragraf 16 i konstitusjonen gir presidenten rett til å kreve uinnskrenket makt i krisesituasjoner. Den er bare brukt én gang, i 1961. Et trekk ved den sterke franske presidentmakt som er mindre spektakulært, men langt viktigere i den kontinuerlige maktutøvelse, er myndigheten til å utnevne til embeter. Denne myndigheten har et omfang og er unndratt parlamentarisk kontroll i en grad som den amerikanske presidenten kan se langt etter.²¹⁰ I realiteten har Frankrike mye mer av et spoil-system enn USA, ikke minst fordi den franske stat er så sterkt involvert i så mange virksomheter. Dette stimulerer ytterligere eliten til å inngå i den type lukkede nettverk av personlige forbindelser og patron-klient-relasjoner som vi allerede har konstatert innenfor *les grands corps* og i næringslivet. Politisk tilhørighet har alltid spilt en viss rolle for karrierer innenfor statsadministrasjonen, men siden 80-tallet har det skjedd en sterkere politisering av administrasjonen. Den som skal gjøre karriere i det offentlige, må tidlig signalisere politisk tilhørighet, også i virksomheter som har lite med politikk å gjøre, som opera- og teatersjefer. Dette har, i likhet med elitismen, ikke blitt bedre etter at sosialistene etter mange år i ørkenen fikk makten fra 1981. Nå er det ikke lenger noen reell opposisjon til systemet.

Regjeringen har også en sterk posisjon

210 For dette og det som følger, se Ezra Suleiman, "Change and Stability...", s. 174ff.

i den femte republikk.²¹¹ Den har vide fullmakter til å styre ved forordninger. Den har, som i de fleste vestlige demokratier, også et klart overtak når det gjelder lovinitiativ, formelt og særlig reelt. Grunnlovens paragraf 49-3 gir blant annet regjeringen adgang til et slags forsterket kabinettsspørsmål, ved at regjeringen kan få vedtatt lover uten forutgående debatt og avstemning i nasjonalforsamlingen. Statsminister Villepin benyttet denne for å kjøre gjennom sin omstridte CPE-lov. Villepin har selv aldri innehatt en folkevalgt posisjon. Det var ikke bare de folkevalgtes oppfatninger han ikke hadde tid til å høre på. Mer alvorlig var det at han ikke på forhånd hadde konsultert fagforeningene og elev- og studentorganisasjonene.

Formelt er det parlamentariske system beholdt i den femte republikk, ved at regjeringen må ha nasjonalforsamlingens tillit. Men nasjonalforsamlingen står svakt formelt, og enda svakere reelt.²¹² Den har ikke kontroll over sin egen dagsorden, det er det regjeringen som har. Den har i praksis minimal innflytelse over statsbudsjettet, som ellers er kjernen i nasjonalforsamlingens makt i vestlig, demokratisk tradisjon.²¹³ Og kanskje viktigst: Det har siden 1958 bare skjedd én gang (i 1962) at nasjonalforsamlingen har kastet en sittende regjering. Man skulle tro at periodene på 80- og 90-tallet med samboerskap mellom president og statsminister med forskjellig politisk tilhørighet ville gitt nasjonalforsamlingen større spillerom. Det skjedde ikke. Det presidenten tapte av makt, var det regjeringen og særlig statsministeren

211 For en kortfattet oversikt, se Garanto, *La société française...*, s. 10ff.

212 Olivier Duhamel, *Le pouvoir politique en France* (Paris: Seuil, 2003), kapitlet "L'Assemblée nationale déprimée".

213 Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 28ff. Nasjonalforsamlingen prøvde i 1996 å oppnå en reduksjon på 2 milliarder av et budsjettunderskudd på 300 milliarder franc i regjeringens forslag. I møte med statsrådenes manglende samarbeidsvilje ga de til slutt opp. Nasjonalforsamlingen var ute av stand til å råde over et beløp som utgjorde 0,15 prosent av det totale budsjett.

som vant.²¹⁴

Nasjonalforsamlingen er svak. Parlamentsvalgene er likevel, som i andre vestlige land, det avgjørende øyeblikk i den femte republikks demokratiske liv, fordi det er nasjonalforsamlingens sammensetning som avgjør regjeringens politiske kulør. Det bringer oss over til et annet omdiskutert forhold ved den folkevalgte representasjon i Frankrike. Systemet med flertallsvalg i enmannskretser favoriserer i sterk grad de store partiene.²¹⁵ Fordelen er at det gir grunnlag for flertallsregjeringer. Prisen man betaler er at folkeviljen, slik den kommer til uttrykk ved urnene, er gjenstand for en sterk fordreining på veien frem til parlamentsmajoritet og regjeringsdannelse. Gaullistpartiet UMP, som regjeringene Raffarin og Villepin støttet seg på i parlamentet etter valget i 2002, fikk i første valgomgang 33 prosent av stemmene. Etter andre valgomgang endte det opp med 309 av totalt 577 representanter, eller 54 prosent.²¹⁶ Systemet ble en kort periode på 80-tallet erstattet med en ordning som tillot en mer rettferdig representasjon. Da systemet med store "styringstillegg" raskt ble gjeninnført, skyldtes det blant annet at det muliggjorde å holde Front National utenfor nasjonalforsamlingen.²¹⁷ Under de Gaulle hadde kommunistpartiet vært det viktigste offer for systemet. Å holde de politiske ytterfløyene nede ved å nekte dem politisk representasjon, ser imidlertid ut til å være et tveegget sverd.²¹⁸ Det kan forsterke ønsket om et revolusjonært brudd med systemet.

Et annet fransk særtrekk er at politikere kumulerer politiske verv. Dette styrker

maktkonsentrasjonen. Desentraliseringen i 1982–1983 åpnet for enda flere muligheter til og større fordeler ved å kumulere verv.²¹⁹ Fra 1984 ble det innført forbud mot å ha mer enn to, men de som ved lovens innføring hadde flere, trengte ikke å si fra seg noen.²²⁰ I 1988 hadde 519 av 540 parlamentsmedlemmer, altså 96 prosent, minst ett lokalt verv i tillegg.²²¹ Det er en underlig desentralisering når topppolitikere sitter i sine parisiske kontorer og fjernstyrer lokalpolitikken. Men det er en fordel for lokalsamfunnet å ha en sentralt plassert representant. Samtidig er det en fordel for politikeren å ha en maktbase som gir ressurser til å forfølge en langvarig politisk karriere. Desentraliseringen har gitt ytterligere mulighet for å skaffe seg klienter på lokalt plan som kan yte noe tilbake når det trengs.²²² Systemet har kunnet gi "the happy few" blant politikerne et betydelig inntektsløft, særlig før antallsbegrensningen ble innført. I 1981 ble Pierre Mauroy den første statsminister under Mitterrand. Året før hadde han gjennom å kumulere verv som parlamentsmedlem, ordfører i Lille, og medlem av fylkestinget sikret seg en månedlig inntekt som tilsvarte 120 000 franc (ca. NOK 300 000, i 2006-engeverdi), gunstige beskatningsvilkår tatt i betraktning.²²³ Også de som ikke har gått ENA, kan greie seg bra når de først har nådd toppen i det politiske system.

Partienes rolle er et annet aspekt ved det

214 Duhamel, *Le pouvoir politique...*, s. 264. Se også Albert Du Roy, *Domaine réservé. Les coulisses de la diplomatie française* (Paris: Editions du Seuil, 2000), s. 172.

215 Om dette systemet og argumentene for og imot det, se Duhamel, *Le pouvoir politique...*, s. 141–145.

216 "Élections législatives 9 & 16 juin 2002", *Assemblée Nationale* [online 6. apr 2006].

217 Garanto, *La société française...*, s. 174.

218 Coignard og Wickham antyder at når Revisjonsdomstolen er så diskret i sin omtale av politiske finansskandaler er det ut fra samme motivasjon, se *L'omertà française*, s. 240–253, spesielt s. 252; 60.

219 Desentraliseringen blir også ansett som en vesentlig kilde til økende korrupsjon og pengesløsning. Se Pujas, "Corruption", s. 253; Marseille, *Le grand gaspillage...*, kapitlet "Les gaspillages de l'État décentralisateur".

220 Garanto, *La société française...*, s. 145.

221 Yves Mény, "The reconstruction and de-construction of the French party system", i Gregory Flynn (ed.), *Remaking the Hexagon. The New France in the New Europe* (Oxford: Westview Press, 1995), s. 184.

222 Suleiman, "Change and Stability...", s. 171–172.

223 Coignard og Wickham, *La nomenclatura...*, s. 156. Omregningen til dagens pengeverdi er basert på "Historique de l'indice des prix à la consommation", *Insee* [online 28. mar 2006].

demokratiske underskuddet i Frankrike.²²⁴ I et historisk perspektiv har de, med unntak av kommunistpartiet, tradisjonelt vært relativt ustabile og løst strukturerte organisasjoner, hvor ideologi har betydd lite og personlige nettverk lokalt og på toppplan desto mer. Spillerommet for eliten har vært tilsvarende stort. Dette har gjeldt i enda større grad på høyresiden enn på venstresiden. Et av de Gaulles mål med den femte republikk var som nevnt å svekke partienes makt. Det regime han etablerte, bidro likevel til å stabilisere partisystemet og partiorganisasjonene i et bipolart mønster, med to relativt store partier på hver side av høyre-venstre akse,²²⁵ blant annet takket være systemet med flertallsvalg i enmannskretser. Likevel hadde partiene lenge en lav offisiell status under den femte republikk, noe som blant annet ga seg utslag i de mange korrupsjonsskandalene på 80- og 90-tallet knyttet til finansiering av partiene. Lovgivningen som regulerte deres finansiering og politiske rolle var nemlig meget mangelfull. At sterke enkeltpersoner hele tiden har betydd relativt mer enn det som er tilfelle for norsk politikk, også på venstresiden, viser seg blant annet ved at fraksjonsdannelse organisert rundt lederskikkelser har vært offisielt tolerert i sosialistpartiet. Alt i alt har det franske partisystemet i beskjeden grad evnet å organisere og speile overbevisninger og interesser i det sivile samfunn. Den økende misnøye med det franske demokratiets funksjon viste seg fra 1980-tallet på flere måter. For det første ved synkende oppslutning om de fire store grupperinger og en økende fragmentering av partistrukturen, for det andre ved en stadig stigende andel hjemmesittere, for det

tredje ved at ingen regjering har fått fornyet tillit ved parlamentsvalg siden 1970-tallet. EU-avstemningen i 2005 var et eksempel på at man også benyttet anledningen mellom parlamentsvalg til å protestere mot den sittende regjering.²²⁶

Endelig bør nevnes franske politikeres ekstremt lange politiske karrierer. I tillegg til det generelle poenget med tette bånd innenfor en lukket elite skyldes dette særlig tre faktorer:

- 1) Som følge av den franske elitismens vekt på tidlig utvelgelse, begynner de karrieren i ung alder.
- 2) Praksisen med kumulering av verv og hele fem nivåer av folkevalgte organer gir mange retrettposter og muligheter for come-back.
- 3) Politikere fortsetter å være aktive opp i høy alder.

De tre siste presidentene er eksempler på disse lange karrierene. François Mitterrand fikk sin første virkelige ministerpost i 1947, 30 år gammel,²²⁷ og var politisk aktiv til han gikk av som president i 1995, året før sin død. Jacques Chirac begynte sin politiske karriere i 1962, og det samme gjorde Valéry Giscard d'Estaing. Sistnevnte har fortsatt å spille en politisk rolle opp til i dag. Det var han som ledet arbeidet med utformingen av den EU-konstitusjon som franskmennene forkastet.

Den utøvende makt utfordres altså i liten grad av nasjonalforsamlingen. I mesteparten av etterkrigstiden er den heller ikke alvorlig utfordret verken av domstolene eller av pressen. Begge disse aktørene har imidlertid fått større vilje, evne og mulighet til å spille en uavhengig rolle, særlig fra

224 Det som følger bygger på Yves Mény, "The reconstruction..."; Alistair Cole, "The party system: the end of old certainties", i Gino G. Raymond, *Structures of power in modern France* (London: Macmillan Press, 2000); Alain Guyomarch, "Electoral politics and party competition" i Guyomarch & al., *French Politics 2*; Garanto. *La société française...*, kap. V og VI.

225 På venstresiden kommunistpartiet og sosialistpartiet, på høyresiden gaullistpartiet og de sentrumsliberale (som Valéry Giscard d'Estaing tilhørte og som samlet seg i UDF i 1978).

226 Ønsket om å protestere mot presidenten og regjeringen figurerte som det tredje viktigste motiv blant nei-velgerne, nevnt av 18 %. Til sammenligning var det på ja-siden 5 % som oppga støtte til president og regjering som et motiv. Se "Flash EB171 'The European Constitution: Post-referendum survey in France'", June 2005, *Europa* (European commission [online 10. des 2005]), s. 16.

227 Mitterrand hadde alt tre år tidligere vært medlem av de Gaulles "skyggeregjering" i 1944.

1990-årene.²²⁸ Lionel Jospin justisminister Elisabeth Guigou var den første som begynte å avholde seg fra å bruke den makt til å gripe inn i etterforskning og rettsprosedyrer som tradisjonelt hadde tilligget embetet. Politikeres innflytelse på dommeres karrieremuligheter er også blitt redusert.²²⁹ Disse tiltak er viktige nok. Men i det store perspektiv er de helt utilstrekkelige til å redde de franske politiske elitene fra deres politiske miskreditt.

Det blir gjerne sagt om regimekrisen i dagens Frankrike at den minner om situasjonen i den fjerde republikks skumringstid på slutten av slutten av 1950-tallet. Men man kan også trekke paralleller til et langt mer epokegjørende regimeskifte. Den franske utøvende makt befinner seg i dag i en lignende situasjon som den eneveldige Ludvig XVI på slutten av 1700-tallet. Formelt var hans myndighet imponerende. Reelt var han uten politisk autoritet til å gjennomføre de reformer landet trengte. Etter 1789 kunne imidlertid det nye revolusjonære styre ta frem mange av den gamle kongemaktens planer og gjennomføre dem uten at det avfødte nevneverdige protester.

Det står altså ikke så bra til med det representative demokratiet og maktfordelingen i Rousseaus og Montesquieus hjemland. Det som derimot står sterkt, er viljen til direkte protest gjennom demonstrasjoner og streiker, slik som våren 2006. Gitt de sterke oligarkiske trekk ved det franske politiske system, er det grunn til å se protestviljen som et demokratisk sunnhetstegn. Men i et historisk perspektiv er det i ett viktig henseende et fellesskap mellom de som protesterer og de som er gjenstand for protestene: tendensen til å se statens inngripen og beskyttelse som løsningen på alle problemer. Dette gjelder rimeligvis

228 Om domstolens rolle, se Vincent Wright, "The Fifth Republic: From the *Droit de l'État* to the *État de Droit*?", i Robert Elgie *The changing French political system* (London: Frank Cass, 2000), s. 92–119. Om alliansen mellom dommere og deler av pressen i kampen mot politisk korrupsjon, se Pujas, "Corruption", s. 248ff.

229 Pujas, "Corruption", s. 255.

fagforeningene i offentlig sektor. Men det gjelder også de unge. En meningsmåling våren 2005 viste at 75 prosent av franskmenn mellom 25 og 30 år ønsker å arbeide i offentlig sektor.²³⁰ Dette er en fullkomment rasjonell innstilling, siden politikerne over mange år har gitt forhåpninger om at det er her det er noe å hente. Antall offentlig ansatte økte fra fire millioner i 1983 til 5,1 millioner i 2003.²³¹ I samme periode økte arbeidsledigheten med ca. 25 prosent. Offentlig sektor tilbyr jobbsikkerhet og en rekke privilegier, til dels lovfestede.²³² Dessuten kan offentlig sektor by på nok en fransk særegenhet: Den er lønnsledende i forhold til privat sektor.²³³

Det er ikke sikkert de som fylte gatene våren 2006, har så mye å bidra med til å løse problemene hverken med arbeidsledigheten eller med det andre store problemet Frankrike nå strir med: en statsgjeld som har vært jevnt stigende de siste år, og som i 2004 hadde nådd astronomiske 1067 milliarder euro. Bare de årlige rentene på denne gjelden sluker nesten hele statens inntekter av inntektsskatten.²³⁴ Frankrike har, i langt mindre grad enn for eksempel Norge, råd til å holde seg med en offentlig sektor som er blant de største i verden, og som stadig vokser.²³⁵

Denne offentlige sektor er heller ikke spesielt effektiv. Her skal bare nevnes to eksempler. En rapport fra 2003 viste at det franske postverket hadde 320 000 ansatte og inntekter på 17 milliarder euro, mens det tyske hadde 276 000 ansatte og inntekter på 33 milliarder euro, samtidig som kvaliteten på de tyske posttjenestene var vesentlig bedre (hurtighet i levering).²³⁶ I 1995 ble det reelle underskuddet til de

230 Lecaussin, *Cet État qui tue la France*, s. 11.

231 Baverez, *La France...*, s. 17.

232 De viktigste er likevel de som er oppnådd gjennom forhandlinger, se nedenfor.

233 Se "Evolution des salaires nets annuels moyens (salaires offerts*) par sexe dans la fonction publique" og "Salaire net annuel moyen selon le sexe et la catégorie socioprofessionnelle dans le secteur privé et semi-public", *Insee* [online 27. mar 2006].

234 Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 13.

235 *Ibid.*, s. 13–15. Fra 2002 til 2004 vokste de offentlige utgifters andel av BNP fra 52,7 % til 54,5 %.

236 Lecaussin, *Cet État qui tue la France*, s. 114.

franske statsbanene (SNCF) beregnet til 9,3 milliarder euro av en professor i økonomi.²³⁷ Dette tallet er fire ganger høyere enn det som samme år ble presentert i selskapets offisielle redegjørelse for offentligheten. Det er best å ikke uroe skatteyterne, for det er de som betaler. I 2003 brukte det franske, statlige elektrisitetsselskapet (EDF) 25 prosent av brutto inntekter på personellkostnader. EDFs britiske datterselskap brukte 10 prosent.²³⁸

Ineffektiviteten skyldes blant annet at fagorganisasjonene har vært meget flinke til å sørge for sine. I EDF har 60 prosent av de ansatte rett til å gå av med pensjon ved 55 års alder, pensjonene er vesentlig høyere enn i privat sektor, arbeidsuken er i gjennomsnitt på 32 timer, de ansatte har rett til elektrisitet og gass for 10 prosent av prisen, samt andre frynsegoder (billige måltider, ferier, lån, tallrike fridager av velferdsgrunner). Tilsvarende privilegier finnes i de andre store bedriftene i offentlig sektor: RATP (kollektivtransport i Paris), SNCF (jernbane), Nasjonalbanken og Postverket. Kostnadene til pensjonsforpliktelsene i EDF alene er beregnet til 50–70 milliarder euro, en utgift som slik det nå ser ut, vil måtte dekkes av skattebetalerne.²³⁹

Andelen fagorganiserte i Frankrike er meget lavt og stadig synkende. I offentlig sektor ligger den på ca. 13 prosent (2005).²⁴⁰ De fagorganiserte er desto mer militante, og deres kontroll over nøkkelsektorer som transport og elektrisitetforsyning gir dem en makt som ikke står i noe forhold til deres oppslutning. De er svært upopulære i deler av opinionen, fordi deres forsvar for *le service public* er så vanskelig å skille fra forsvaret av deres egne privilegier. Deres holdninger er ofte preget av forakt for brukerne av offentlige tjenester og en stadig

mer hemningsløs bruk av streikevåpenet.²⁴¹ Dette er risikofritt, fordi de lever av statskassen og i praksis er uoppsigelige. De hyppige streikene i offentlig sektor bidrar sannsynligvis sterkt til utflugging og til å skremme utenlandske investorer.²⁴²

I 1995 gikk Jacques Chirac til valg på slagordet om at han skulle lege *la fracture sociale* – bruddet i samfunnslegemet – mellom de som står utenfor og de som står innenfor samfunnet. Han lyktes ikke, om han overhodet forsøkte. Mange mener at dette har sammenheng med at en annen viktig sosial skillelinje har blitt stadig mer betydningsfull: *la fracture sociale* mellom en offentlig sektor som ikke er underlagt noen effektiv kontroll, og en privat sektor som foraktes og kveles.²⁴³ Fordi de mange statsansatte ikke bare kan lamme nøkkelsektorer gjennom streikevåpenet, men fordi de også er velgere, viser franske politikere en høy grad av ettergivenhet overfor deres krav. Et eksempel på dette er at regjeringen i et fåfengt håp om å stanse fremgangen for nei-siden før folkeavstemningen om EU-konstitusjonen, ga offentlig ansatte lønnstillegg to måneder før avstemningen.²⁴⁴

Det er ikke bare den franske elitens manglende demokratiske legitimitet som gjør at de ikke er i stand til å gjennomføre reformer i staten. Det er også fordi den selv i så høy grad knytter sine verdier, sitt selvbilde, sin makt og sin velstand til staten. Derfor bidrar også denne eliten aktivt til å opprettholde forestillingen om staten som krumtappen i ethvert sosialt fremskritt. I sin tale til ENA-studentene ved

237 Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 174–175.

238 Lecaussin, *Cet État qui tue la France*, s. 121. Ineffektiviteten og sløsing i offentlig sektor er selve hovedtemaet i denne boken, som i Marseille, *Le grand gaspillage...* Marseille viser at det er mulig å oppnå 100 milliarder euro i årlige besparelser (ca. ett norsk statsbudsjett) ved å kutte utgifter som ifølge alle offentlige kontrollorganer er rent sløseri (s. 34).

239 Lecaussin, *Cet État qui tue la France*, s. 116; 118.

240 Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 250.

241 Se f.eks. Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 171; 249–250. Se også lenken “syndicats”, *iFRAP* [online 6. mar 2006], særlig artikkelen “La CGT prend en otages des enfants polyhandicapés”. Antallet streikedager i offentlig sektor økte fra 105 313 i 1992 til 576 876 i 1998.

242 Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 175–178.

243 Se Lecaussin, *Cet État qui tue la France*, s. 11, samt kapitlet “L’État à son service ou la vraie fracture sociale”. Tilsvarende synspunkter finner man hos Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 15 og Baverez, *La France...*, s. 16.

244 Se “Augmentation sans accord pour les fonctionnaires” og lederartikkelen “L’addition”, *Le Monde*, 31. mars 2005.

60-årsjubileet høsten 2005 påsto Chirac at staten hadde fått en fornyet legitimitet i en verden i forandring, “en stat som beskytter, forutser og virker som sosialt lim”.²⁴⁵ Ezra Suleiman påpeker at det er beundringsverdige idealer som er innbakt i forestillingen om *le modèle social français*: solidaritet, humanitet, generøsitet overfor markedskreftenes hensynsløshet.²⁴⁶ Men retorikken om den franske modellen og “det franske unntaket” (*l’exception française*) tjener som argumenter mot pragmatisme og reformer og gir alibier til de krefter som forsvarer status quo. Det er forklaringen på at Frankrike har en venstreside som er like konservativ som høyresiden, hevder Suleiman.²⁴⁷ Sosiologene karakteriserer den franske modellen som konservativ-korporatistisk, ved at grupper opparbeidete rettigheter – *les droits acquis* – spiller en stor rolle.²⁴⁸ De krefter som forsvarer status quo er representert både på toppen av samfunnet – i form av for eksempel *les grands corps* – og lenger ned i form av militante fagforeninger.

Den jakobinske statstradisjon, som ble innledet med den franske revolusjons mest radikale fase (1793–1794), har siden stått sterkt både på høyre- og venstresiden. Staten har vært sterkt sentralisert, og den har hatt en aktiv rolle i økonomien. Den franske liberale tradisjon har derimot alltid stått svakt,²⁴⁹ til tross for at den teller helt

sentrale tenkere i vestlig politisk filosofi.²⁵⁰ En av disse tenkerne, Alexis de Tocqueville, er berømt for sin tese om at den franske revolusjon videreførte den sentralisering som den franske kongemakt hadde bestrebet seg på gjennom århundrer.²⁵¹ En annen kontinuitet, som henger sammen med den sistnevnte, er den store prestisje knyttet til statstjeneste og det tilhørende sterke ønske blant franskmenn om å skaffe seg offentlig ansettelse.²⁵²

Motstykket til den tradisjonelle statsdominans er det sivile samfunns svakhet, jamfør det som alt er sagt om de politiske partiene. Men det er ikke bare partiene, men foreningslivet generelt som tradisjonelt har stått svakt i Frankrike.²⁵³ Det patriotiske og demokratiske idealet fra den franske revolusjon var at individets politiske lojalitet skulle rette seg mest mulig udelt mot staten. Mellomkollektivene, i form av laug og standstilhørighet ble sett på med skepsis, som arnesteder for privilegier og egoisme. Statens rolle ble også forsterket av at den måtte gripe dypt inn i samfunnet for å motvirke de politiske motsetningene som revolusjonen skapte og revolusjonsarven jevnlig fornyet.²⁵⁴

Den sterke identifikasjon med staten er mye av forklaringen på at liberal (og ultraliberal) er blitt et av de mest utbredte fy-ord i moderne politisk retorikk i Frankrike. I motsetning til norsk skiller man heller ikke mellom “liberal” (som på norsk har en positiv klang, også på venstresiden) og “liberalistisk”. Motbildet til den franske

245 “Dans un monde en mutation, sans cesse confronté à de nouvelles menaces, le rôle de l’Etat, d’un Etat qui protège, qui anticipe, et qui garantit la cohésion sociale, loin de s’effacer, retrouve une légitimité nouvelle”, sitat fra talen “Message de M. Jacques Chirac, Président de la République, adressé à l’occasion du 60ème anniversaire de l’ENA”, *La présidence de la République*, 27. oktober 2005 [online 11. apr 2006].

246 Realitetene i dette er en godt utbygget velferdsstat med blant annet gode ytelser for arbeidsledige. Men fordi utgiftene er ute av kontroll, er også hele modellen i fare. Se økonomibilaget til *Le Monde*, 4. oktober 2005, som er viet den franske samfunnsmodellen.

247 “Le modèle social français – La défaillance des dirigeants”, *Le Point*, 4. august 2005 [online 25. jan 2005].

248 “Mais c’est quoi, au fait, le ‘modèle social français?’”, økonomibilaget til *Le Monde*, 4. oktober 2005.

249 Se Sudhir Hazareesingh, *Political traditions in modern France* (Oxford: Oxford University Press, 1994), kapitlene “Liberalism and the elusive search for consensus”; “The strengths and limits of the *Etatiste* tradition”.

250 Charles Montesquieu, Benjamin Constant, Alexis de Tocqueville.

251 Alexis de Tocqueville, *L’Ancien Régime et la Révolution* (Paris, 1856), norsk utgave: *Det gamle regime og den franske revolusjon* (Oslo: Aschehoug, 1988).

252 Om trangen til embeter under det gamle regime, se f.eks. Colin Lucas, “Nobles, bourgeois, and the origins of the French Revolution” i Gary Kates, (red), *The French Revolution. Recent debates and new controversies* (London: Routledge, 1998), s. 44–67.

253 Det ser imidlertid ut til å ha tatt seg opp de siste tre år. Se John T.S. Keeler and Peter Hall, “Interest Representation and the Politics of Protest”, i Alain Guyomarch et. al., *Developments in French Politics 2* (Basingstoke: Palgrave, 2001), s. 244–256.

254 Se “The strengths and limits of the *Etatiste* tradition”, i Hazareesingh, *Political traditions*....

sosiale modellen er fremfor alt USA. Derfor har franske politikere to hovedgrunner til å kritisere USA: landets liberalistiske, økonomiske politikk og dets imperialismen. I denne kritikken flyter innenrikspolitik og utenrikspolitik over i hverandre.²⁵⁵

Den neste franske revolusjon?

Den oppmerksomme leser vil ha merket seg at dette essayet ikke har dreid seg om de sider ved Frankrike som gjør det til et av verdens mest attraktive land å bo i, noe som blant annet avspeiles i at det har en av de høyeste levealdere i verden. Landets vakre natur, rike kulturarv, kultiverte befolkning, kulinariske tradisjoner og *art de vivre* bidrar også til at Frankrike er et av verdens fremste turistland. Mange store franske bedrifter hevder seg godt i den internasjonale konkurransen, og franske arbeideres produktivitet er fortsatt høyere enn britenes.²⁵⁶ Men det er noe som ikke stemmer i *la douce France* – det deilige Frankrike.

Dette essayet har forhåpentligvis demonstrert at elitens holdninger og posisjoner spiller en vesentlig rolle i dette bilde. Samtidig er det viktig å minne om at på den ene side har folket i en viss forstand fått den eliten det fortjener, ved at det først og fremst er franskmennene selv som kan gjøre noe med situasjonen.²⁵⁷ På den annen side inneholder denne eliten også elementer som gjør en kraftfull innsats for å rette opp skjevhetene i det franske samfunn – de er blant annet forfattere av mye av den litteraturen essayet bygger på. Coignard og Wickham skriver i innledningen på sin bok om den franske omertaen at de i utgangspunktet delte den oppfatning at omertaen var initiert ovenfra, av en konspirasjon av privilegerte eliter. I løpet av arbeidet ble deres oppfatning langt

mer nyansert. Medlemmer av eliten viste ofte større vilje til å bryte tausheten om kritikkverdige forhold enn det folk lenger nede i systemet gjorde. De oppsummerer sitt endrede syn slik:

Omertaen er ikke en blykappe som stiger ned fra de høye sfærer og hjemsøker fortvilte borgere. Det er en fristelse som gjennomsyrrer hele samfunnet.²⁵⁸

Landets innbyggere har kanskje fått den eliten de fortjener. Men samtidig fortjener de bedre. Denne opplevelsen deles av stadig flere franskmenn, og den avspeiles i den kritiske litteraturen mitt essay bygger på.

I 2005 utga bankmannen Denis Castel boken *Ras le bol*, med undertittelen *Om den umiddelbart forestående franske revolusjon*.²⁵⁹ Boken er en på en gang hyperrealistisk og surrealistisk roman, samtidig som den er en politisk pamflett. Den viser hvordan hverdagen til en vanlig franskmann, ansatt i en mellomstor bedrift i privat sektor blir vanskeligere og vanskeligere. Bedriften sliter, hovedpersonen blir innkalt til møte med ledelsen i forbindelse med at bedriften må nedbemanne, men han når ikke frem fordi det for n'nte gang er streik i SNCF, det statlige jernbaneselskapet. Med støtte fra sin bokhandler gjør han opprør mot det nye aristokratiet, og takket være sitt raseri og sin bestemthet lykkes han i å utløse en ny fransk revolusjon.

Denis Castel er langt fra den eneste som hevder at Frankrike befinner seg i en førrevolusjonær situasjon. I innledningen så vi på Nicolas Baverez' analyse. I en annen harmdirrende bestselger – *Le grand gaspillage (Det store sløseriet)* av historikeren Jacques Marseille – faller uttrykket *l'ancien régime* (det gamle regime) naturlig i pennen når forfatteren skriver

255 Om dette temaet, se Revel, *Anti-americanism*.

256 "France must embrace change or continue living in fear", *Financial Times*, 24. mars 2006.

257 Samtidig mener for eksempel Nicolas Baverez at EU, den evige innenrikspolitiske syndebykk, har vært den viktigste impuls i positiv retning i fransk politikk de senere år.

258 Coignard og Wickham, *L'omertà française*, s. 15.

259 Denis Castel, *Ras le bol : Ou l'imminence de la nouvelle Révolution française* (Paris: Jardin des livres, 2005). Det følgende bygger stort sett på resyméet og utdragene av boken som er lagt ut på henholdsvis *Amazon.fr* og *Jardin des Livres* [online 11. apr 2006].

om det nåværende franske maktapparat, om dets arroganse og manglende produktivitet.²⁶⁰ Marseille viser til Roger Fauroux. Denne har i en annen sammenheng uttalt at den høyere embetsstand i Frankrike minner om det gamle regimes aristokrati ved at den har altfor mange privilegier i forhold til de små tjenester den yter.²⁶¹ Fauroux vet hva han snakker om. Han har nemlig ikke bare vært *inspecteur des Finances*,²⁶² minister og industrileder. Han har også vært sjef for ENA.

For den som har studert den franske revolusjon er det i dag mye som minner om situasjonen i annen halvdel av 1780-tallet: Enorm statsgjeld, et styre med synkende nasjonal og internasjonal prestisje, en privilegert elite, store marginaliserte grupper, et regime som er ute av stand til å reformere seg selv. Det er likevel mye som er svært forskjellig, og historien gjentar seg ikke, sies det gjerne. Selvfølgelig ikke. Men i Frankrike er den franske revolusjon et så sterkt forbilde at om historien ikke gjentar seg, så har befolkningen tradisjon for å gjenta store deler av historien.²⁶³

Om det blir en ny fransk revolusjon, vil det denne gang ikke være en privilegert elite fra *les grands corps* som vil være regimets farligste fiender i første fase av revolusjonen, slik 1700-tallets adelige parlamentsdommere var det.²⁶⁴ Det vil være en privilegert grasrot, i form av statsansatte fagforeningsaktivister i nøkkelsektorer som transport og energi. Slik det var med parlamentsdommerne den gang, er det nok bare et mindretall som virkelig tror de forsvarer det felles

beste.²⁶⁵ Men de kan brukes til å felle det nåværende regime. Siden vil de kanskje selv være blant de første til å bli feiet bort sammen med det regimet de protesterte mot, men som deres privilegier i realiteten var uløselig knyttet til. I motsetning til hva mange på den norske venstresiden tror og håper, vil neppe resultatet av en ny fransk revolusjon bli sterkere statlig styring for å motvirke globaliseringen. Staten er i dag blitt hovedproblemet i Frankrike, fordi den i altfor stor grad har vært løsningen. Uansett hva en eventuell revolusjon vil dreie seg om, vil den for øvrig, i motsetning til 1789-revolusjonen, neppe få noen sterk smitteeffekt i nabolandene. Franskmenenes problemer har selvfølgelig sammenheng med internasjonale historiske endringer, som oljekrise og globalisering. Men deres manglende evne til å tilpasse seg disse endringer er først og fremst selvforskyldte. De skyldes hverken EU eller USA. Det man kan håpe, er at et fornyet og mer demokratisert Frankrike vil være i stand til å styrke demokratiet i EU, og på den måten også styrke den sosiale dimensjon og kontrollen med kapitalkreftene for *alle* EUs borgere, noe som på lengre sikt kunne bli et bidrag til å oppnå det samme globalt. Men etter mitt syn er den franske anti-globaliseringsbevegelsen i sin nåværende form for sterkt identifisert med forsvar av privilegier, proteksjonistisk egoisme og statlig styring til at den har så mye å bidra med på lengre sikt.

Kanskje revolusjonen alt nærmer seg slutten av sin første langtrukne fase? Starten på den fransk-inspirerte anti-globaliseringsbevegelsen skriver seg fra den store streikebevegelsen høsten 1995. Den ble utløst av den konservative Juppé-regjeringens plan for å reformere det offentlige trykkesystemet og redusere det enorme underskuddet, som alle ansvarlige

260 Marseille, *Le grand gaspillage...*, s. 26.

261 Referert etter Suleiman, "Change and Stability...", s. 165–166.

262 Medlem av ett av de mest prestisjetunge *grands corps*, omtalt ovenfor.

263 Under demonstrasjonene mot CPE kunne vi da også se en barbrystet Marianne med frygisk lue holde seg i et trafikklys og svinge med trikoloeren (*Dagsavisen*, 29. mars 2006).

264 Se Kåre Tønnesson, *Revolusjonen som rystet Europa* (Oslo: Aschehoug, 1989), særlig s. 43–57.

265 For en presentasjon av meningsmålinger om fagforeningene, se Dominique Andolfatto, "Peut-on faire confiance aux syndicats?", 17. februar 2006, *Institut supérieur du travail* [online 24. apr 2006]. Generelt ligger tillitsnivået på rundt 50 %. Det har vært stigende de siste år. Men hele 75 % mener at fagforeningene først og fremst forsvarer interessene til ansatte i offentlig sektor.

politikere var enige om at det var nødvendig å gjøre noe med.²⁶⁶ Samtidig ble det lansert en plan for omstrukturering av SNCF, et av republikkens største pengesluk (se ovenfor). Denne kombinasjonen var dødelig for regjeringen. Juppé trodde først han med opinionen i ryggen kunne bli en fagforeningsknuser av thatcherske dimensjoner, og knekke det mektige kommunistdominerte CGT, som hadde sin viktigste bastion nettopp i SNCF. Men kompromissløse fagforeningsledere fikk støtte av opinionen, og regjeringens sak ble ikke hjulpet av Juppés selvsikre og arrogante belæring. Både folketrykdsplanen og jernbaneplanen gikk i vasken. Korporative særinteresser på toppen ble møtt av korporative særinteresser “på gølv” i kombinasjon med folkelig harme over det folk oppfattet som et angrep på en offentlig ordning nært knyttet til deres velferd. Juppés politiske handlingsrom var borte, og han forsvant ved valget som Chirac selv utskrev i 1997, da venstresiden kom til makten med Lionel Jospin som statsminister. Da Juppés gaullistiske partikamerat Raffarin i 2002 kom til makten, vaktet han seg vel for å gjennomføre tiltak av betydning. Han passet alltid på å spørre de berørte offentlige yrkesgrupper før han våget seg til å røre ved havresekkene deres. De sa sin vane tro regelmessig nei og truet med streik og kaos. Med sin klønete og autoritære innføring av CPE-loven serverte statsminister Villepin fagforeningene fornyet legitimitet på et sølvfat. Imens har arbeidsledigheten holdt seg stabilt høy, den økonomiske veksten stabilt rundt nullpunktet, statsgjelden har vokst og kjøpekraften i privat sektor sunket. Men i SNCF sitter fortsatt mange like trygt og godt i sin proletære variant av et *Grand Corps de l'Etat*. En TGV-lokomotivfører tjente per 2002 kr 75 000 euro i året (over 600 000 kroner) for en arbeidsuke på 25

timer og en pensjonsalder på 50 år.²⁶⁷

På sidelinjen står over to og en halv millioner arbeidsløse. Men inne på lyntoget, eller skal vi si på Orientekspresen, der sitter den korporatistiske arbeideradelen og den korporatistiske eliten. Og om det går til helvete, så skjer det på første klasse, i 280 kilometer i timen.

266 Se Idar Helle, “En annen verden er mulig.” *Streikebevegelsen i Frankrike i 1995. Forutsetninger, forløp og virkninger* (hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 2000). Bernard Thibault, lederen i CGT (se nedenfor), gir sin versjon av konflikten i *Ma voix ouvrière* (Paris: Stock, 2005), s. 84–108.

267 Baverez, *La France...*, s. 104.

English Summary

In this essay the role of elitism in French society will be discussed with particular focus on the influential part of society recruited via the *Grandes Écoles*. Less than a year after rejecting the EU Constitutional Treaty in May 2005, France witnessed yet more social and political upheaval, with young immigrants rioting in the suburbs nationwide and protests against the CPE law, which would allow employers to hire and fire young employees at will. These protest movements are signs of a deep social and political crisis, and in particular they highlight a lack of confidence in national political leaders. In this essay I shall argue that the way France recruits its elite is one important cause of the crisis. In the first part of the essay the way in which the future members of the elite are recruited will be presented, as well as their trajectory, attitudes and privileges. The second part deals with the social and political consequences of French elitism on society at large.

The safest path to wealth, power and cachet in France goes via one of the prestigious, advanced colleges. *L'École Nationale d'Administration* (ENA), which trains top civil servants, and *École Polytechnique* (X), which trains engineers, are the most prominent of these. The 60–70 highest ranked graduates from these two schools are admitted directly into the most renowned administrative and technical *Grands Corps de l'État*.

The *Grands Corps de l'État* are small but vital administrative and technical units within the state machinery. These *corps* are the most neatly demarcated loci of elite solidarity in French society, as their members secure top jobs for each other.

The *Grandes Écoles* have extremely selective entrance exams, especially at the most prestigious schools. Only approximately 10 percent of the already carefully selected applicants are admitted. These advanced colleges constitute the elite part of the double structure of higher education in France, which has existed

ever since the French Revolution. The universities represent the egalitarian part. They admit all applicants who have passed the *baccalaureate*, though a great number of students quit their studies without having gained a degree. Even those students who are awarded a degree, face uncertain job prospects.

Two peculiarities of French elite education are: the extent to which the state has taken it upon itself to educate its own elite corps of civil servants at special schools, and the extent to which these schools for civil servants also furnish the business community with top people. The members of the elite tend to think that the competitive entrance exams fully legitimise their privileges. Indeed, the exams are considered to be the perfect instruments through which to realize the republican ideal of meritocracy.

The basis of this self-legitimation is laid down while at school. First, parents who have elite ambitions for their children tend to place their offspring in schools where they can mix with their social equals and are thus imbued with a sense of superiority. Secondly, the working load at the elite high schools and preparatory classes for the *Grandes Écoles* is so heavy that the young aspirants to the elite sacrifice big chunks of normal adolescent life, often resulting in a prolonged, psychological immaturity.

The prestige of the advanced colleges profoundly affects the whole educational system. Among developed countries, only France spends more money on each secondary school pupil than on each university student. The importance of secondary education is due to the high pressure to prepare for the entrance exams. The universities, on the other hand, are poorly funded and fail to attract the best students. Contrary to the republican ideal, the elite schools today actually tend to reproduce the existing elite. Until quite recently they have also perpetuated male dominance.

There was a time when France was admired for its elite colleges and the brilliant

and loyal civil servants they produced. But a number of societal changes have contributed to the elite's loss of prestige abroad and increasing unpopularity at home. These changes include the increasing individualization of society and a weakening of civil servants' public ethos, which make the pursuit of personal enrichment, both legal and illegal, more tempting.

The French are also increasingly revolted by the fact that the elite is so thoroughly protected from the modern ills of society they have failed to cure, in particular the risk of unemployment. The boundaries between the state administration and the spheres of politics and business have been blurred by the fact that people with the same educational background can move smoothly between these sectors via the mechanism of *pantouflage* (a civil servant going into business) and privileged access to ministerial cabinets. The balance of power is thus adversely affected. Furthermore, civil servants going into state-run or semi-private business have been responsible for some of the greatest financial scandals in France (and in the world) over the last ten years: Credit Lyonnais, Vivendi, France Télécom. They enter business from the top, go into jobs they are not really trained for and maintain privileged connections with the political elite, submitting to political pressure and expecting financial support from the state if trouble arises.

The Elf scandal revealed the French elite networks covering the world of business, the *Grands Corps* and the political class. These networks were running in the very truest sense of the word a well-oiled system of corruption, in particular in their dealings with Africa, serving French neo-colonialist purposes as well as the private interests of those involved. French politicians have done little to put an end to the entrenched habit of corruption in their own circles. Indeed, they have voted for amnesty laws, immunity and increased rights for those accused so they can protect themselves from prosecution.

The existence of a socially homogenous

elite covering all fields of power is in itself a major democratic problem. But the current democratic deficit in France has several other aspects. The weakness of parliamentary control of the executive is a constitutional and customary fact. The electoral system strongly favours big parties close to the political centre. Accumulation of elective offices and the extreme longevity of political careers contribute to the closed nature of the political elite.

Some commentators speak of France as facing a new revolution. Two of the country's major problems are the high and stable rate of unemployment as well as enormous public debt. There are certainly points in common with the situation of the *ancien régime* before 1789. One striking resemblance is the deadlock created by a political elite devoid of public confidence and therefore unable to perform the necessary reforms of state and society.

Litteraturliste

- Bazin, François og Joseph Macé-Scaron: *Les politocrates. Vie, mœurs et coutumes de la classe politique* (Paris: Seuil, 1993).
- Bellier, Irène: *L'ENA comme si vous y étiez* (Paris: Seuil, 1993).
- Birnbaum, Pierre: *Les sommets de l'État. Essai sur l'élite du pouvoir en France* ((førsteutg.1977) Paris: Seuil, 1994).
- Bourdieu, Pierre: *La noblesse d'Etat. Grandes écoles et esprit de corps* (Paris: Les éditions de Minuit, 1989). Finnes på engelsk under tittelen *The state nobility: elite schools in the field of power* (Cambridge: Polity Press, 1996).
- Coenen-Huther, Jacques: *Sociologie des élites* (Paris: Armand Colin, 2004).
- Cohen, Philippe: *Protéger ou disparaître. Les élites face à la montée des insécurités* (Paris: Gallimard, 1999).
- Coignard, Sophie og Alexandre Wickham: *La nomenclatura française. Pouvoirs et privilèges des élites* (Paris: Belfond, 1986).
- Coignard, Sophie og Alexandre Wickham: *L'omertà française* (Paris: A. Michel, 1999).
- Cole, Alistair: "The party system: the end of old certainties", i Gino G. Raymond, *Structures of power in modern France* (London: Macmillan Press, 2000), s.19–36.
- Duhamel, Olivier: *Le pouvoir politique en France* (Paris: Seuil, 2003).
- Forges, Jean-Michel de: *L'École Nationale d'Administration* (Paris: PUF, 1989).
- Gaillard, Jean-Michel: *Tu seras président, mon fils: anatomie des grandes écoles et malformation des élites* (Paris: Ramsay, 1987).
- Garanto, Pedro Estop: *La société française. Une introduction* (Oslo: Universitetsforlaget, 2002).
- Goldring, Maurice: *Voie royale, voie républicaine. La formation des élites en France et en Grande-Bretagne* (Paris: Syllepse, 2000).
- Guyomarch, Alain: "Electoral politics and party competition" i Guyomarch et al., *French Politics 2* (Basingstoke: Palgrave, 2001), s. 23–49.
- Hazareesingh, Sudhir: *Political traditions in modern France* (Oxford: Oxford University Press, 1994).
- Helle, Idar: "En annen verden er mulig." *Streikebevegelsen i Frankrike i 1995. Forutsetninger, forløp og virkninger* (Hovedoppgave i historie, Universitetet i Bergen, 2000)
- Joly, Eva: *Notre affaire à tous*, (Paris: Les arènes, 2000). Finnes også på norsk i omarbeidet utgave under tittelen *Korrupsjonsjeger* (Oslo: Aschehoug, 2001).
- Joly, Eva: *Er det en slik verden vi vil ha?* (Oslo: Aschehoug, 2003).
- Julliard, Jacques: *La faute aux élites* (Paris: Gallimard, 1997).
- Keeler, John T.S. og Peter Hall, "Interest Representation and the Politics of Protest", i Alain Guyomarch et al., *Developments in French Politics 2* (Basingstoke: Palgrave 2001), s.50–67.
- Kosciusko-Morizet, Jacques-Antoine: *La "Mafia" polytechnicienne* (Paris: Seuil 1973)
- Le Floch-Prigent, Loïc (med Eric Découty): *Affaire Elf, affaire d'État* (Paris, Gallimard 2001).
- Lecaussin, Nicolas: *Cet État qui tue la France* (Paris: Plon 2005).
- Léotard, Marie-Laure de: *Le dressage des élites. De la maternelle aux grandes écoles, un parcours pour initiés* (Paris: Plon 2001).
- Lucas, Colin: "Nobles, bourgeois, and the origins of the French Revolution" Gary Kates, (red): *The French Revolution. Recent debates and new controversies*, London, Routledge 1998, s.44–67.
- Mangset, Marte: "Likhhet på fransk og norsk", *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 2 (2004): 135–148.
- Marseille, Jacques: *Le grand gaspillage. Les vrais comptes de l'État* (Paris: Perrin 2005).
- Mény, Yves: "The reconstruction and deconstruction of the French party system", i Gregory Flynn (ed.), *Remaking the Hexagon. The New France in the New*

- Europe* (Oxford: Westview Press, 1995), s.181–193.
- Pujas, Véronique: “Corruption: From ‘Scandals’ to ‘Affairs’”, i Alain Guyomarch et al., *Developments in French Politics 2* (Basingstoke: Palgrave 2001), s.244–256.
- Revel, Jean-François: *Anti-americanism* (San Francisco: Encounter Books 2003 (fransk førsteutgave 2002)).
- Saint Martin, Monique de: “Méritocratie ou cooptation? La formation des élites en France”, i *Revue Internationale d’Education*, nr. 39 (2005): 57–66.
- Suleiman, Ezra N.: *Les élites en France. Grands corps et grandes écoles* (Paris: Editions du Seuil, 1979). Henvisningene til tabeller er til den amerikanske førsteutgaven: *Elites in French Society. The politics of survival* (Princeton N.J.: Princeton University Press, 1978).
- Suleiman, Ezra N.: “Change and Stability in the French Elites”, i Gregory Flynn (ed.), *Remaking the Hexagon. The New France in the New Europe* (Oxford etc: Westview Press, 1995), s.161–179.
- Tenzer, Nicolas og Rodolphe Delacroix: *Les élites et la fin de la démocratie française* (Paris: Presses universitaires de France, 1992).
- Thibault, Bernard: *Ma voix ouvrière* (Paris: Stock, 2005).
- Tocqueville, Alexis de: *Det gamle regime og den franske revolusjon* (Paris 1856) (Oslo: Aschehoug, 1988).
- Tønnesson, Kåre: *Revolusjonen som rystet Europa* (Oslo, Aschehoug 1989).
- Wright, Vincent: “The Fifth Republic: From the *Droit de l’État* to the *État de Droit*?”, i Robert Elgie, *The changing French political system* (London: Frank Cass, 2000), s. 92–119.

Aviser og tidsskrifter som er benyttet utover de artikler som er nevnt ovenfor

Når nettutgaven er benyttet, er online-dato angitt i notene.
Aftenposten
Businessweek
Dagsavisen

Economist
L’Expansion
L’Express
Financial Times
L’Humanité
Libération
Le Monde
Le Monde Diplomatique
Le Monde de l’Éducation
Le Nouvel Observateur
Le Point

Nettsteder i tillegg til avisenes og tidsskriftenes

Nettstedets navn i kursiv, evt. ansvarlig institusjon i parentes.

Annales des Mines: www.anales.org
Assemblée Nationale: <http://www.assemblee-nationale.fr/>
BBC News (BBC): <http://news.bbc.co.uk>
Denistouret: www.denistouret.net
École Nationale d’Administration: <http://www.ena.fr>
Encore féministes: <http://encorefeministes.free.fr>
François Phnk: <http://phnk.com/>
iFRAP (Institut Français pour la Recherche sur les Administrations Publiques): <http://www.ifrap.org/>
Insee (Institut National de la Statistique et des Études Économiques - det franske statistiske sentralbyrået): <http://www.insee.fr>
La Conférence des Grandes Écoles: <http://www.cge.asso.fr>
La Documentation française: <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/>
Ministère de la Justice: <http://www.justice.gouv.fr>
Ministère de la Justice: www.justice.gouv.fr
Neteco: www.neteconomie.com
Polytechnique: <http://www.polytechnique.fr>
scei – Service de concours écoles d’ingénieurs: <http://www.scei-concours.org/>
Scérén – CNDP (Ministère de l’éducation nationale, de l’enseignement supérieur et de la recherche): <http://www.cndp.fr>
Service de concours écoles d’ingénieurs:

<http://www.scei-concours.org/>
Transparency International: <http://www.transparency.org>
Vie publique (La documentation française): <http://www.vie-publique.fr>
Wikipedia. L'encyclopédie libre: <http://fr.wikipedia.org>
Europa (European commission): <http://ec.europa.eu/>
CNN.com.europe (CNN): <http://edition.cnn.com/EUROPE/>

Anbefalt lesning om fransk utenrikspolitikk

Boniface, Pascal (red.): *La Politique étrangère de la France après 2002*, spesialnummer av *La revue internationale et stratégique*, nr. 45 (2002).
 Bozo, Frédéric: *La politique étrangère de la France depuis 1945* (Paris: Editions La Découverte, 1997).
 Dozon, Jean-Pierre: *Frères et sujets. La France et l'Afrique en perspective* (Paris: Flammarion, 2003).
 Du Roy, Albert: *Domaine réservé. Les coulisses de la diplomatie française* (Paris: Editions du Seuil, 2000).
 Howorth, Jolyon: "Foreign and security policy in the post-cold war world", i Alain Guyomarch et al., *Developments in French Politics 2* (Basingstoke: Palgrave, 2001).
 Péan, Pierre: *L'homme de l'ombre. Éléments d'enquête autour de Jacques Foccart, l'homme le plus mystérieux et le plus puissant de la Ve République* (Paris: Fayard, 1990).
 Verschave, François-Xavier: *Complicité de génocide? La politique de la France au Rwanda* (Paris: La Découverte, 1994) og *La Françafrique: le plus long scandale de la République* (Paris: Stock, 1998).

Nyere artikler i aviser og tidsskrifter

Bernarnd, Phillippe: "Afrique: la désillusion démocratique", *Le Monde*, 20. desember 2005.
 Bourmaud, Daniel: "La nouvelle politique africaine de la France à l'épreuve",

Esprit, nr. 8–9 (2005).

"Il y a soixante ans, les massacres de Sétif: l'autre 8 mai 1945", *Le Monde*, 8.–9. mai 2005.

"Mémoire colonial: Jacques Chirac temporise", *Le Monde*, 10. desember 2005 [(online 12. desember 2005)].

"Des historiens fustigent une loi prônant un enseignement positif de la colonisation", *Le Monde*, 15. april 2006.